ชุดหลักพระพุทธศาสนา

ความหมายแห่งพระรัตนตรัย

โดย

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

ความหมายแห่งพระรัตนตรัย

พระนิพนธ์

สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ความหมายแห่งพระรัตนตรัย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน),
ความหมายแห่งพระรัตนตรัย.-- พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.
49 หน้า
1. พระรัตนตรัย.
I. ชื่อเรื่อง.
294.3

ISBN 974-580-801-6

©สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่ ๒/๒๕๔๑ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

พลอากาศเอก หะริน หงสกุล

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ
โทร. ๒๘๑๗๗๙๐

คำนำ

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีนโยบายที่จะจัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนา เพื่อประชาชนทุกระดับชั้น สามารถอ่านศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาได้โดยง่าย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดสันติสุขแก่ชีวิตและสังคม ทั้งจะเป็นการช่วยกันดำรง และส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสถาพรสืบไปด้วย

มหามกุฏราชวิทยาลัยได้พิจารณาเห็นว่า พระนิพนธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะจัดพิมพ์เผยแพร่ตามนโยบายดังกล่าว เพราะเป็นบทพระนิพนธ์ที่ประกอบด้วยเนื้อหาสาระครบถ้วนบริบูรณ์ และอ่านเข้าใจง่ายสำหรับผู้อ่านทุกระดับ มหามกุฏราชวิทยาลัย จึงได้เลือกสรรมาจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นชุด ๆ เป็นลำดับไป

เรื่องความหมายแห่งพระรัตนตรัย เป็นพระนิพนธ์อธิบายเรื่องพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าการค้นพบพระธรรม และการเกิดขึ้นของพระสงฆ์ ซึ่งรวมเรียกว่าพระรัตนตรัย อันเป็นที่เคารพสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระนิพนธ์เรื่องนี้ แม้ทรงมุ่งอธิบายความหมายและความเป็นมาของ

พระรัตนตรัย แต่ก็ให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องพระพุทธศาสนาทั้งในเชิงประวัติและคำสอนไว้อย่างกระทัดรัดและชัดเจน เป็นความรู้ขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดียิ่ง มหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้จัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาและส่งเสริมพระพุทธศาสนาสืบไป

(พระมหารัชมงคลดิลก)
ผู้อำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย
มีนาคม ๒๕๔๑

สารบาญ

ความหมายแห่งพระรัตนตรัย

พระพุทธเจ้า

ในชมพูทวีป ซึ่งเป็นประเทศอินเดีย ปากีสถานและเนปาลในบัดนี้ ในมัชฌิมชนบท คือในภูมิประเทศส่วนกลางของชมพูทวีปนั้น เมื่อก่อนพุทธศก ๘๐ ปี ศาสดาเอกของโลกได้ประสูติแล้ว ที่อุทยานลุมพินีวันตั้งอยู่ในกึ่งกลางแห่งนครกบิลพัสดุ์และนครเทวทหะ เมื่อ ณ วันบุรณมี (วันเพ็ญ) เดือนเวสาขะ (ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ ในปีปกติ เดือน ๗ ในปีมีอธิกมาส ตรงกับเดือนพฤษภาคมเป็นพื้น) เป็นโอรสแห่งพระเจ้าสุทโธทนะศากยะ กับพระนางมายา กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ เป็นพระราชกุมารในศากยราชตระกูล โคตมโคตร อยู่ในฐานะเป็นองค์รัชทายาทแห่งพระราชบิดา

พระราชกุมารทรงมีพระรูปลักษณะงามสง่า ต้องด้วยมหาบุรุษลักษณะตามตำรับของพราหมณ์ ซึ่งมีทำนายไว้ว่ามหาบุรุษผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้จักมีคติเป็น ๒ คือ ถ้าอยู่ครองฆราวาสจักได้เป็นจักรพรรดิราช พระราชาเอกในโลก ถ้าออกทรงผนวชจักได้ตรัสเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระศาสดาเอกในโลก เมื่อพระราชกุมารประสูติใหม่มีดาบส

องค์หนึ่งชื่ออสิตะ ผู้อาศัยอยู่ข้างเขาหิมพานต์ ผู้คุ้นเคยและเป็นที่นับถือของราชตระกูล ได้เข้าไปเฝ้าเยี่ยม ได้เห็นพระลักษณะนั้นแล้วไม่อาจยอมให้พระราชกุมารนมัสการตน กลับกราบลงที่พระบาทของพระราชกุมารเอง แล้วกล่าวทำนายลักษณะของพระราชกุมารดังกล่าวนั้น

ศึกษา อภิเษก

เมื่อประสูติแล้วได้ ๕ วัน พระราชบิดาได้ประกอบพระราชพิธีขนานพระนามพระราชกุมารว่า **"สิทธัตถะ"** แปลว่า "ผู้สำเร็จประโยชน์ที่ประสงค์" เมื่อประสูติแล้วได้ ๗ วัน พระนางมายา พระมารดาสิ้นพระชนม์ พระเจ้าสุทโธทนะจึงทรงมอบพระราชโอรส แก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระมาตุจฉา (น้าเป็นพระน้องนางของพระนางมายา) บำรุงเลี้ยงต่อมา พระนางได้ทรงรับทำนุบำรุงเลี้ยงเป็นอย่างดี แม้ในต่อมาทรงมีพระราชบุตร ทรงพระนามว่า **"นันทะ"** และพระราชบุตรีทรงพระนามว่า **"รูปนันทา"** ก็ทรงทำนุบำรุงไม่ยิ่งกว่า พระสิทธัตถกุมารจึงทรงได้รับทะนุถนอมบำรุงเลี้ยงอย่างดียิ่งมาโดยลำดับ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๗ ปี พระราชบิดาตรัสให้ขุดสระโบกขรณี ๓ สระ ปลูกบัว ๓ อย่าง อย่างละสระ ในพระราชนิเวศน์ตกแต่งให้เป็นที่เล่นสำราญพระหฤทัย และจัดประทานเครื่องเล่น เครื่องทรง เครื่องประดับตกแต่ง ล้วน

เป็นของประณีต มีคนคอยปฏิบัติทะนุถนอมระแวดระวังทุกเวลา ครั้นมีพระชนมายุเจริญควรจะศึกษาศิลปวิทยาได้ พระราชบิดาจึงทรงมอบให้ศึกษาในสำนักครูวิศวามิตร พระสิทธัตถ-กุมารทรงเรียนได้ว่องไวจนสิ้นความรู้อาจารย์แล้ว ได้แสดงให้ปรากฏในที่ประชุม เป็นที่รับรองว่าทรงมีความรู้ความสามารถเป็นอย่างยอดเยี่ยม ครั้นมีพระชนม์ได้ ๑๖ ปี พระราชบิดาโปรดให้สร้างปราสาท ๓ หลัง เพื่อเป็นที่เสด็จอยู่แห่งพระราชโอรสใน ๓ ฤดู ตรัสขอพระราชบุตรีแห่งพระเจ้าสุปปพุทธะในเทวทหนคร มีพระนามว่า **“ยโสธรา”** หรือ **“พิมพา”** อันประสูติแต่พระนางอมิตาพระกนิฏฐภคินีของพระองค์ มาอภิเษกเป็นพระชายา พระราชกุมารทรงเสวยสุขสมบัติตามฆราวาสวิสัยบริบูรณ์ตลอดมาจนมีพระชนมายุได้ ๒๙ ปี มีพระโอรสประสูติแต่พระนางยโสธราองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า **“ราหุล”**

คุณลักษณะของมหาบุรุษโพธิสัตว์

พระสิทธัตถกุมาร แม้จะทรงถูกผูกพันด้วยอภิรมย์สมบัติต่าง ๆ เพื่อให้เสด็จอยู่ครองฆราวาส มิให้เสด็จออกทรงผนวช แต่พระองค์ทรงเป็นมหาบุรุษคือบุคคลชั้นยอด เป็นโพธิสัตว์ คือผู้พอใจรักในการแสวงหาความรู้ความจริง พร้อมทั้งพอใจรักในความดีความบริสุทธิ์ และในสรรพสัตว์ด้วย

เมตตากรุณา ทรงมีพระปัญญา มีความดีความบริสุทธิ์ และมีพระกรุณาสูงกว่าสามัญชน จะกล่าวว่าทรงเป็นผู้มีกำหนดจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าก็ได้ จึงไม่ทรงลุ่มหลงไปในเครื่องอภิรมย์ต่าง ๆ อย่างงมงาย ทรงเห็นประโยชน์ที่ควรทำว่าค่าสูงกว่า ทั้งทรงเข้มแข็งสามารถเพื่อที่จะสละอภิรมย์สุขต่าง ๆ เพื่อประกอบประโยชนกิจ แม้จะทำได้ยากสักเพียงไรก็ตาม พระคุณสมบัติดังกล่าวนี้พึงเห็นได้จากพระประวัติตั้งแต่ต้น

พระคุณสมบัติที่ควรถือเป็นตัวอย่าง

เมื่อทรงอยู่ในวัยศึกษาศิลปวิทยา ก็ทรงบากบั่นศึกษาจนสำเร็จเป็นอย่างดีเยี่ยม เพราะทรงสละความเกียจคร้านและการเล่นการสนุกตลอดถึงอภิรมย์สุขต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคอันตรายต่อการศึกษาอันมีอยู่อย่างฟุ่มเฟือย มีพระหฤทัยรักในการศึกษา และพากเพียรแสวงหาความรู้เพียงอย่างเดียว ไม่พะวักพะวนแวะเวียนไปเสียในเรื่องอื่น ข้อนี้จึงควรเป็นตัวอย่างของผู้ที่กำลังอยู่ในวัยหรือสมัยศึกษาทั่วไป ที่จะมีแต่ความพอใจรักเรียนรักศึกษา แสวงหาความรู้จนสำเร็จ

เมื่อทรงเจริญพระวัยขึ้นเป็นพระดรุณ ถึงคราวควรอภิเษกจึงทรงอภิเษกด้วยพระราชกุมารีที่คู่ควรกันประกอบพิธีการตามพระราชประเพณี ไม่มีข้อพึงครหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อนี้ควรเป็นตัวอย่างของผู้ประสงค์จะมีคู่ครองทั่วไป ในอันที่จะรอ

ให้ถึงกาลเวลาอันสมควรและปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร ยอมให้มีการพินิจพิจารณาโดยรอบคอบ ทั้งทางฝ่ายตนเอง ทั้งทางฝ่ายผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้อง ไม่ทำผลุนผลันไปตามลำพังใจที่วิ่งเร็วแรงของคนดรุณวัย ซึ่งจะเป็นเหตุให้เสียใจภายหลัง

เมื่อทรงอภิเษกมีพระชายาแล้ว ก็ทรงปฏิบัติหน้าที่ระหว่างกันด้วยดี ไม่ปรากฏว่ามีการร้าวฉาน มีความสมัครสามัคคี มีความสุขสมบูรณ์ในฆราวาส ข้อนี้ควรเป็นตัวอย่างของผู้ครองเรือนทั่วไป ในอันที่จะครองเรือนให้ดี ให้มีความเรียบร้อยสงบสุขในครอบครัว ด้วยทุกฝ่ายต่างปฏิบัติชอบในหน้าที่ต่อกัน ไม่นอกใจกัน อะลุ้มอล่วยสมัครสมานกัน

พระสิทธัตถกุมาร แม้จะไม่มีแสดงไว้โดยตรงว่าได้ทรงปกครองแว่นแคว้น แต่ก็พึงเห็นว่าได้ทรงช่วยพระราชบิดาในการปกครองเป็นแน่ เพราะทรงเป็นเจ้านายในราชตระกูล ซึ่งมีหน้าที่ปกครองประชาชน ทรงตั้งอยู่ในฐานะเป็นทายาทของพระราชบิดา เหตุอีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือทรงเป็นมหาบุรุษโพธิสัตว์ผู้มีพื้นเพฉลาดหลักแหลม มีพระอัธยาศัยดีบริสุทธิ์เต็มไปด้วยเมตตากรุณา จึงทำให้อยู่มืด ๆ มิได้ ต้องคิดให้เห็นเหตุผลจนสว่างกระจ่างแจ้ง และเมื่อเห็นใครเป็นทุกข์เดือดร้อนอย่างน้อยในที่เฉพาะตา แล้วก็ทนเฉยอยู่มิได้ ต้องขวนขวายช่วยอย่างใดอย่างหนึ่ง อันอัธยาศัยที่ทนอยู่จะไม่ช่วยทุกข์ใครมิได้นี้เป็นลักษณะของมหาบุรุษโดยแท้ ข้อนี้ควรเป็นตัวอย่าง

ของผู้มีหน้าที่ปกครองตั้งแต่ส่วนน้อย เช่นภายในครอบครัว ภายในวงธุรกิจย่อย ๆ ต่าง ๆ จนถึงในส่วนใหญ่ขึ้นไปโดยลำดับ ในอันที่จะสำเหนียกให้มีความรอบรู้เพียงพอ ทำความดีมีความบริสุทธิ์สะอาด ประกอบด้วยเมตตากรุณา นำผู้อยู่ในปกครองไปสู่ความสว่าง ความสุข ความเจริญ ทำให้อยู่ด้วยกันเป็นสุข ไม่ขาดแคลนคับแค้น ไม่หวาดระแวงนอนสะดุ้ง เหมือนอย่างอยู่ด้วยกันในระหว่างญาติมิตรเป็นที่รัก

ถึงเวลาจะทรงผนวช ทรงเห็นเทวทูต

พระราชกุมารได้ประทับเสวยสุขสำราญ ในท่ามกลางสุขสมบัติอันพึงอภิรมย์ต่าง ๆ ล่วงปีมาโดยลำดับ ความบริบูรณ์ต่าง ๆ มิได้บกพร่อง คงมีบำรุงบำเรออยู่อย่างพรักพร้อม แม้อย่างนั้นทุกอย่างก็ไม่อาจผูกพันกั้นกางบุคคล ผู้เป็นมหาบุรุษโพธิสัตว์ไว้ได้ เวลาดังกล่าวได้มาถึงเข้าแล้ว เมื่อพระสิทธัตถ-กุมารได้ทอดพระเนตรเห็น**เทวทูต ๔ คือคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ** ในระหว่างทางเมื่อเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ๔ วาระโดยลำดับกัน พระโพธิสัตว์ทรงสังเวชพระหฤทัยเพราะได้ทอดพระเนตรเห็น ๓ เทวทูตข้างต้น ทรงพอพระหฤทัยในบรรพชาเพราะได้ทอดพระเนตรเห็นสมณะ จนถึงน้อมพระหฤทัยจะเสด็จออกไปบรรพชา

เทวทูต แปลว่า **ทูตเทพยดา** อย่างที่พูดกันว่าทูตสวรรค์

ท่านจึงแสดงตามศัพท์ว่าทูตที่เทพยดาสร้างนิมิตไว้ เพื่อให้พระราชกุมารทอดพระเนตรเห็น แต่ท่านก็แสดงไว้โดยความว่า พระโพธิสัตว์ทรงปรารภถึงความแก่ เจ็บ ตาย อันครอบงำมหาชนทุกคน ทรงดำริแสวงหาทางพ้น อันเรียกว่าโมกขธรรม (ธรรมเป็นเครื่องพ้น) ทรงเห็นว่าสภาพทั้งปวงย่อมมีของแก้กัน เช่นมีร้อนแล้วก็มีเย็นแก้ มีมืดแล้วก็มีสว่างแก้ บางทีจะมีทางแก้ทุกข์ ๓ อย่าง คือ แก่ เจ็บ ตาย นี้ได้ แต่ถ้ายังอยู่ในฆราวาสก็ไม่มีโอกาสปฏิบัติแสวงหา ส่วนบรรพชาเป็นโอกาสแสวงหาได้ จึงมีพระดำริจะเสด็จออกบรรพชา ไม่ไยดีในฆราวาสสมบัติ ในเวลาอื่นเมื่อทรงเห็นคนแก่ เจ็บ ตาย และสมณะ ก็มิได้ทรงปรารภจนเห็นจริง ส่วนในเวลาสุดท้ายนี้ทรงปรารภจนเห็นความจริง จึงเรียกว่าได้ทรงเห็นเทวทูต

ผนวช ตรัสรู้

เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ทรงปรารภเห็นประโยชน์ของการบรรพชา ก็ตัดพระหฤทัยรักในพระชายา และพระโอรสซึ่งประสูติใหม่ กับทั้งบุคคลและวัตถุที่รักทั้งปวง แล้วเสด็จออกผนวชเที่ยวจาริกไปแต่พระองค์เดียวเมื่อมีพระชนมายุได้ ๒๙ ปี ด้วยพระหฤทัยมุ่งมั่นจะได้โมกขธรรม อันเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่โลกไม่ไยดีสิ่งอื่นทั้งหมด ตามวิสัยของมหาบุรุษโพธิสัตว์ได้เคยประทับอยู่บนปราสาท แวดล้อมด้วยบุคคลและวัตถุที่

พึงอภิรมย์ ก็ต้องมาประทับอยู่องค์เดียว แวดล้อมไปด้วยต้นไม้ภูเขาและสัตว์ป่านานาชนิด เคยเสด็จด้วยพระราชยานต่าง ๆ ก็ต้องเสด็จด้วยพระบาท บนภาคพื้นตามธรรมชาติ เคยมีผู้ตั้งเครื่องเสวยถวายบริบูรณ์ ก็ต้องเสด็จภิกขาจาร ได้อาหารพอเสวยบ้างไม่พอบ้าง ตามแต่เขาจะถวาย แต่พระโพธิสัตว์ก็ไม่ทรงย่อท้อ ทรงปฏิบัติแสวงหาทางโมกขธรรมเรื่อยไป ในขั้นแรกได้เสด็จไปสู่สำนักของดาบส ๒ ท่าน คือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุททกดาบส รามบุตร ทรงศึกษาจนสิ้นความรู้ของอาจารย์ทั้ง ๒ โดยลำดับแล้ว ทรงเห็นว่าไม่ใช่ตรัสรู้ จึงเสด็จหลีกออกไปปฏิบัติในทางทรมานพระกายให้ลำบาก อันเรียกว่า**ทุกรกิริยา** (การทำที่ทำได้ยาก) โดยลำพังพระองค์ ทรงทดลองเปลี่ยนไปให้ลำบากยิ่งยวดเข้าทุกที จนถึงขั้นยิ่งยวดอย่างที่สุดไม่มีโยคีอื่นจะทำให้เกินขึ้นไปกว่าได้แล้ว ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้จึงทรงเลิก ทรงบำรุงพระกายให้กลับมีพระกำลังขึ้น แล้วทรงเริ่มปฏิบัติทางจิต ซึ่งเรียกในภายหลังว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงได้ตรัสรู้ธรรม หรือเรียกว่าตรัสรู้อริยสัจ ๔ ณ ควงโพธิพฤกษ์ในตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ในราตรีวันบุรณมี เดือนเวสาขะ เช่นเดียวกับเมื่อประสูติเมื่อมีพระชนมายุ ๓๕ ปี เมื่อตรัสรู้แล้วได้พระนามว่า **"พุทธะ" "ผู้ตรัสรู้"** เรียกกันว่า **"พระพุทธเจ้า"** ทรงได้โมกขธรรมเมื่อได้ตรัสรู้นั้นแล

ความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่

พระสิทธัตถกุมารทรงเป็นมหาบุรุษโพธิสัตว์ จึงทรงมีความคิดสูงก้าวล่วงสามัญชน สิ่งที่คนธรรมดาได้ยินได้เห็นแล้วไม่คิด ก็ทรงคิด และคิดจนพบเหตุผลคิดจนไม่ติดในเหตุผล ถ้าไม่เช่นนั้นพระพุทธเจ้า และพระพุทธศาสนาก็คงไม่เกิดขึ้นในโลก ข้อนี้ควรเป็นตัวอย่างของบุคคลทั่วไป ในอันที่จะใช้ความสังเกตและคิดหาเหตุผลในสิ่งที่ประสบพบผ่าน ให้เหมือนอย่างคนตาดีดูรูป มิใช่เหมือนคนตาบอดดูรูป และเมื่อมองเห็นทุกข์หรืออุปสรรคอันตรายต่าง ๆ ก็ไม่ยอมอับจนพ่ายแพ้ เพราะต้องมีสิ่งที่แก้กันได้อย่างแน่นอน จึงต้องพยายามหาสิ่งที่อาจแก้กันได้นั้นให้ได้ ผู้ประสบความสำเร็จทุกคนในกิจการทุกอย่างไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ ก็เพราะมองเห็นเหตุผล เมื่อพบอุปสรรคก็ไม่ยอมแพ้พยายามแก้ไขจนสำเร็จ ในการแก้ไขหรือในการปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์จำต้องมีการเสียสละ แต่การเสียสละที่ถูกต้องนั้น หมายถึงเสียสละสุขส่วนน้อยเพื่อสุขที่ไพบูลย์ เช่นสละสุขเฉพาะตนเพื่อสุขส่วนรวม หรือสละดังที่ท่านแนะนำไว้ว่า **"พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต พึงสละทั้งทรัพย์ ทั้งอวัยวะตลอดถึงชีวิตเพื่อรักษาธรรม"** ในประการสุดท้ายนี้ พึงเห็นพระโพธิสัตว์เป็นตัวอย่าง เพราะในเย็นวันที่ตรัสรู้ เพื่อประทับนั่งลงบนฟ่อนหญ้าคาที่ทรงเกลี่ยเป็นที่ประทับนั่ง ณ ภายใต้โพธิพฤกษ์แล้ว

ก็ได้ทรงตั้งพระหฤทัยเด็ดเดี่ยว ความว่า **"เนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนัง เอ็น กระดูก ก็ตามทียังไม่บรรลุถึงธรรมเพียงใด ก็จักไม่ลุกขึ้นเพียงนั้น"** จึงชื่อว่าได้ทรงยอมสละทุกอย่างเพื่อธรรม ข้อนี้ควรเป็นตัวอย่างของบุคคลผู้มุ่งบำเพ็ญคุณประโยชน์ทั่วไป ในอันที่จะไม่มุ่งสุขประโยชน์เฉพาะตนเท่านั้น แต่ให้มุ่งกว้างออกไป และยอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนน้อยนั้นเพื่อส่วนใหญ่ คนที่สามารถทำคุณประโยชน์แก่หมู่ชนก็เพราะสามารถสละเพื่อหมู่ชน ถ้าไม่สามารถสละก็ไม่สามารถสร้างคุณประโยชน์อะไรได้เลย แต่ทั้งนี้ก็ต้องยึดธรรมเป็นหลัก ไม่เช่นนั้นก็จะกลายเป็นสละทางถูกไปถือเอาทางที่ผิด ตรงกันข้ามกับพระพุทธจรรยา

ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ

พระพุทธเจ้า เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ เรียกว่าพระโพธิสัตว์ ผู้ใฝ่แสวงรู้ ครั้นตรัสรู้แล้วจึงเรียกว่าพระพุทธะ ผู้รู้แล้วบริบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงรู้แล้วบริบูรณ์ด้วย บริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วย มีพระกรุณาบริบูรณ์ด้วย ฉะนั้น เพราะพระกรุณาจึงทรงดำริเพื่อแสดงธรรมโปรดโลก ทรงอธิษฐานพระหฤทัยจะดำรงพระชนม์อยู่ จนกว่าจะตั้งพระพุทธศาสนาและมีบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ลงมั่นคงสำเร็จประโยชน์แก่หมู่ชนทุกเหล่า ครั้นทรงดำริอธิษฐานพระหฤทัย จะทรงดำรงอยู่ก่อนเพื่อโปรด

โลกดังนี้แล้ว จึงเสด็จเที่ยวจาริกไปในแว่นแคว้น จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้านนั้น ๆ ทรงแสดงธรรมสั่งสอนคนที่ควรสั่งสอนแนะนำที่เรียกว่า เวไนย ให้ได้รับประโยชน์อย่างสูงบ้าง อย่างกลางบ้าง อย่างต่ำบ้าง ไม่เลือกชาติ ชั้น วรรณะ ยากดีมีจน ทรงสามารถประกาศพระศาสนาให้คณาจารย์เจ้าลัทธิ ผู้มีชื่อเสียงมีศิษย์มาก ให้คนชั้นสูงผู้มีกำลังอำนาจ คือกษัตริย์ อำมาตย์มนตรี เป็นต้น ให้คนคงแก่เรียน คนฉลาด เช่นพราหมณ์ผู้มีชื่อเสียงต่าง ๆ ตลอดถึงเศรษฐีคฤหบดี มีศรัทธาเลื่อมใส ยอมรับนับถือ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นเครื่องชักจูงคนอื่น ๆ ให้เข้านับถือได้ง่าย อย่างน้อยก็ทำให้เกิดสนใจ และเป็นวิธีให้เกิดความสวัสดีจากภัยทางการเมืองเป็นต้นทั่วกัน เพราะผู้ปกครองบ้านเมืองก็ได้นับถือแล้ว กล่าวโดยสรุป ได้ทรงบำเพ็ญพุทธ-จริยาบริบูรณ์ คือ **โลกัตถจริยา** ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่โลก ได้แก่ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่มหาชนที่นับว่าเป็นสัตว์โลกทั่วไป เช่นทรงแผ่พระญาณเล็งดูสัตว์โลกทุกเช้าค่ำ ผู้ใดปรากฏในข่ายพระญาณก็ได้เสด็จไปโปรดผู้นั้น **ญาตัตถจริยา** ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่พระญาติ หรือโดยฐานะเป็นพระญาติ เช่นเสด็จไปโปรดพระญาติ ณ นครกบิลพัสดุ์ เสด็จไปห้ามพระญาติฝ่ายศากยะและโกลิยะ ผู้วิวาทถึงกับจะรบกันด้วยเหตุแห่งน้ำเข้านา **พุทธัตถจริยา** ทรงประพฤติประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า เช่น ทรงแสดงธรรม ทรงบัญญัติ

พระวินัย ประดิษฐานพระพุทธศาสนาและบริษัท ๔ ให้ยั่งยืนสืบมา กล่าวสั้น ๆ ว่า ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เหตุฉะนี้จึงทรงได้รับยกย่องเป็นพระศาสดาเอกของโลก

นิพพาน

พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปด้วยพระบาทเปล่า โปรดมหาชนในแว่นแคว้นต่าง ๆ ประดิษฐานพระพุทธศาสนาและบริษัท ๔ ให้ตั้งมั่นแพร่หลาย สำเร็จดังที่ได้ทรงอธิษฐานพระหฤทัยไว้แล้ว จึงทรงปลงอายุสังขาร กำหนดพระหฤทัยว่าจะปรินิพพาน แม้เช่นนั้นก็ได้เสด็จจาริกไปโปรดมหาชนต่อไป จนถึงวันบุรณมีเดือนเวสาขะ ก่อนพุทธศก ๑ ปี แม้กำลังประชวรลงพระโลหิต ก็ได้เสด็จดำเนินด้วยพระบาทต่อไปจนถึงสาลวโน-ทยาน เมืองกุสินาราที่ได้ทรงกำหนดพระหฤทัยว่าจะเป็นที่ปรินิพพาน ได้เสด็จผทมตะแคงเบื้องขวาอันเรียก สีหไสยา บนพระแท่นระหว่างไม้สาละทั้งคู่ ประทานโอวาทอนุศาสน์ภิกษุสงฆ์จนสิ้นสงสัยทั้งปวงแล้ว ได้ตรัสปัจฉิมพจน์ (คำสุดท้าย) ความว่า **"บัดนี้ เราขอกล่าวเตือนท่านทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด"** ดังนี้แล้วไม่ตรัสอีกต่อไป ทรงผทมเพ่งพระหฤทัยนิ่งสงบแล้ว เสด็จดับขันธปรินิพพานในราตรีวันบุรณมี เดือนเวสาขะนั้น นับพระชนมายุได้ ๘๐ ปี ทรง

ประกาศพระศาสนาได้ ๔๕ ปี นับรัฐใหญ่ที่เสด็จจาริกไปประกาศพระศาสนาได้ ๗ รัฐ ตรงกับที่กล่าวว่า เมื่อประสูติเสด็จดำเนินไปด้วยพระบาท ๗ ก้าว

ปฏิปทาของพระพุทธเจ้า แม้ตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงนิพพานเป็นเนติที่พึงนำไปปฏิบัติตามได้เป็นอันมาก เป็นต้นว่า ควรมีกรุณาช่วยเปลื้องทุกข์แก่ผู้อื่นตามที่สามารถ ควรฉลาดในอุบายคือวิธีการที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์ ควรปฏิบัติหน้าที่ให้สมบูรณ์ ควรตั้งใจว่าจะทำอะไรให้ได้สักเท่าไรในวิสัยของตน แล้วทำให้สำเร็จ ข้อสำคัญคือควรทำความไม่ประมาทอยู่เสมอ

สรุปพระคุณ

สรุปกล่าวโดยพระคุณ พระพุทธเจ้าทรงบริบูรณ์ด้วยพระปัญญาคุณ (พระคุณคือปัญญา) พระวิสุทธิคุณ (พระคุณคือความบริสุทธิ์) พระกรุณาคุณ (พระคุณคือกรุณา) ดังบทสวดพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า **พุทฺโธ** ผู้รู้จริง **สุสุทฺโธ** บริสุทธิ์จริง **กรุณามหณฺณโว** มีกรุณาจริงดังห้วงทะเลหลวง

เพราะฉะนั้น ทุก ๆ คนพึงตั้งใจนอบน้อมพระพุทธเจ้าตามบทนโมว่า **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส** “ขอนอบน้อมแด่ พระผู้มีพระภาค (คือพระผู้จำแนกแจกธรรมสั่งสอนประชุมชน-กรุณาคุณ) พระอรหันต์ (คือพระผู้ควรบูชา

สักการะเป็นต้น-วิสุทธิคุณ) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (คือพระผู้ตรัสรู้ชอบเอง-ปัญญาคุณ) พระองค์นั้น” ด้วยประการฉะนี้

พระธรรม

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรมแล้ว ก็ได้มีพระกรุณาแสดงพระธรรมสั่งสอนแก่โลก พระธรรมจึงเป็นสมบัติเลิศล้ำที่พระพุทธเจ้าประทานแก่โลก ยังมีอยู่จนถึงทุกวันนี้

พระธรรมเป็นสมบัติสำหรับประดับใจให้งดงาม บำรุงใจให้วัฒนะ (เจริญ) ทำให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์ ให้เป็นกัลยาณชน (คนงาม) ให้เป็นอารยชน (คนเจริญคนประเสริฐ) และให้อยู่เป็นสุขสงบ ถ้าเทียบอย่างสมบัติภายนอกก็เทียบได้กับโภคสมบัติเครื่องบำรุงร่างกายและชีวิตให้เจริญเติบโต ให้ดำรงอยู่ และอาภรณ์สมบัติ เครื่องประดับตบแต่งร่างกายให้งดงาม

เพื่อกำหนดง่าย จักได้แสดงพระธรรมเป็นข้อ ๆ ไปตามปัญหาว่า อะไร ? อย่างไร ? ทำไม ? เพื่ออะไร ? เป็นต้น

อะไร ?

๑. คำว่า ธรรม แปลว่าอะไร ? และพระธรรมคืออะไร ? คำว่า **ธรรม** แปลว่า **ทรงไว้** หมายถึงทรงตัวเองคือคงตัวอยู่เสมอ และหมายถึงทรง คือรักษาคนที่มีธรรมไว้ให้เป็นตามธรรม ฉะนั้น

ธรรมจึงเป็นกฎธรรมดาที่คงตัวอยู่เสมอ ใครจะค้นพบหรือไม่ ธรรมก็คงเป็นธรรม คือเป็นกฎธรรมดาอยู่นั่นเองตลอดไป เทียบอย่างกฎธรรมชาติต่าง ๆ ที่นักวิทยาศาสตร์ทั้งหลายได้ค้นพบ กฎธรรมชาติเหล่านี้คงมีอยู่คู่กับโลก ใครจะค้นพบหรือไม่ก็คงมีอยู่อย่างนั้นนั่นเอง

พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรม ก็คือได้ทรงค้นพบกฎธรรมดาของโลกที่นำให้ออกไปหรือให้พ้นไปจากความทุกข์ทั้งปวงได้ กล่าวแต่เพียงส่วนหนึ่ง คือทรงค้นพบกฎธรรมดาที่เป็นไปในชีวิตของคน ว่าคนประสบผลต่าง ๆ ในชีวิตอย่างนี้เพราะเหตุอย่างนี้ หรือเพราะทำเหตุนี้จึงได้รับผลอย่างนี้ เหมือนอย่างสอบไล่ได้เพราะตั้งใจเรียนดี หรือเพราะทำดีจึงได้รับชมว่าเป็นคนดี

ปรากฏการณ์หรือทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างที่ปรากฏในโลก ดังเช่น ตะวัน เดือน ดาว ที่มองเห็นเมื่อแหงนขึ้นไปดูบนฟ้า พื้นแผ่นดินที่มองเห็นเมื่อทอดตาดู พืชพันธุ์ ผู้คน สัตว์ นานาชนิด อาคารบ้านเรือนและสิ่งต่าง ๆ ที่มองเห็นเมื่อเหลียวดูรอบ ๆ ตลอดทั้งความสว่าง ความมืด ความหนาว ความร้อน เป็นต้น ที่หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปอยู่ ล้วนมีเหตุผล มีกฎเกณฑ์คือเป็นไปตามกฎธรรมชาติธรรมดาที่แน่นอนฉันใด ความเป็นไปแห่งชีวิตของคน หรือที่เรียกวิถีชีวิต ก็มีเหตุผลมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ฉันนั้น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้กฎธรรมดาเหล่านี้ทั้งหมด จึงมีคำเรียกพระนามว่า **พระสัพพัญญู** แปลว่า พระผู้รู้สิ่งทั้งปวง แต่ถึงแม้จะทรงรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ก็ทรงเลือกแสดงสั่งสอนแก่โลกเฉพาะที่จะให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ฟังเท่านั้น ฉะนั้น พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอน จึงจำกัดเฉพาะข้อที่อาจนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นประโยชน์ขึ้นได้เท่านั้น

ถ้าจะตั้งปัญหาว่า พระธรรม หมายถึงเฉพาะธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนคืออะไร ก็พึงตอบได้โดยย่อว่า คือกฎธรรมดา หรือธรรมดา คือความจริงที่ประกอบด้วยประโยชน์ต่าง ๆ ความจริงเหล่านี้ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนเองก็ตาม ที่ท่านผู้รู้อื่น ๆ แสดงตามพระพุทธเจ้าก็ตาม เรียกว่าพระธรรมทั้งนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมดังกล่าวในรูปของศาสนาที่แปลว่า คำสั่งสอน คือวางเป็นสูตรสำหรับปฏิบัติได้ทีเดียว ดังเช่นทรงแสดงว่า “ไม่ทำบาปทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อมชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว” นี้เป็นรูปศาสนา คือคำสั่งสอนที่วางรูปเป็นสูตรปฏิบัติไว้เลย

ใครมีเพียงศรัทธา คือความเชื่อเพียงอย่างเดียวก็สามารถปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ของตนได้ และถ้าประสงค์จะใช้ปัญญา คือพิสูจน์เหตุผลต้นปลายของสูตรสำเร็จนี้ ก็ทำได้ แต่ต้องตั้งใจศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งด้านพระปริยัติ คือแบบแผนตำรับตำรา ทั้งด้านปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็จะได้ข้อ

พิสูจน์ ได้ความเข้าใจชัดเจนขึ้นทุกที จนหมดสงสัย ตัวศาสนาคือคำสั่งสอนนี้ทั้งหมดก็เรียกว่าพระธรรม

อันที่จริงตัวธรรม คือธรรมดา คือความจริง กับศาสนาคือคำสั่งสอน ต้องประกอบกัน กลมกลืนรับรองกัน จึงจะจริงแท้ถูกต้อง เหมือนอย่างธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ และทฤษฎีว่าด้วยธรรมชาติ ถ้าทฤษฎีนั้นยังผิดพลาดบกพร่องจากธรรมชาติที่ปรากฏเป็นไปจริง ก็ยังไม่เป็นทฤษฎีที่บริสุทธิ์สมบูรณ์ ยังไม่อยู่ตัว ต้องแก้ไขกันต่อไป แต่ถ้าทฤษฎีนั้นไม่มีผิดที่จะต้องแก้ ไม่มีบกพร่องที่จะต้องเพิ่มเติม จึงเป็นทฤษฎีที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ เป็นทฤษฎีที่อยู่ตัว ไม่ต้องแก้ไขเพิ่มเติมกันต่อไปฉันใด ในเรื่องของความจริงและคำสั่งสอนก็ฉันนั้น ถ้าคำสั่งสอนยังผิดพลาดบกพร่องจากความจริง ก็ยังเป็นคำสั่งสอนที่ไม่บริสุทธิ์บริบูรณ์ ยังไม่อยู่ตัวต้องแก้ไขกันต่อไป แต่ถ้าคำสั่งสอนนั้นไม่มีผิดที่จะต้องแก้ ไม่มีบกพร่องที่จะเพิ่มเติม ถูกต้องกับความจริงตลอดไปหมด จึงเป็นคำสั่งสอนที่อยู่ตัว ไม่ต้องแก้ไขเพิ่มเติมกันต่อไป

คำสั่งสอนที่อยู่ตัวบริบูรณ์ดังกล่าวนี้แหละ คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่าพระพุทธศาสนา แปลว่าศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (พระผู้รู้แล้วบริบูรณ์) พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ ดังมีคำกล่าวไว้แปลความว่า พระธรรมงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลาง งามในที่สุด

(คือถูกต้องกับความจริงตลอดไปทั้งหมด) กล่าวแสดงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติอย่างประเสริฐ พร้อมทั้งอรรถ (ความ) พร้อมทั้งพยัญชนะ (ถ้อยคำ) บริบูรณ์ (ไม่มีข้อบกพร่องที่จะเพิ่มเติม) บริสุทธิ์ (ไม่มีข้อผิดพลาดที่จะต้องแก้ไข) สิ้นเชิง เพราะเหตุนี้จึงมีบทสวดสรรเสริญพระธรรมว่า **สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวดีแล้ว** ดังนี้

อย่างไร ?

๒. พระธรรมดังกล่าวนั้นเป็นอย่างไร ? พระธรรมดังกล่าวนั้นเป็นความจริงในตนเองของทุก ๆ คน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่าควรจะทำอย่างไรกับความจริงนั้น

ความจริงตรงกันข้ามกับความเท็จ เหมือนอย่างสัจวาจา (วาจาจริง) ตรงกันข้ามกับมุสาวาจา (วาจาเท็จ) อย่างไรเรียกว่าวาจาจริงหรือพูดจริง อย่างไรเรียกว่ามุสาหรือพูดเท็จ คงเข้าใจกันดีแล้ว แต่เพื่อทบทวนและกระชับความเข้าใจเข้าอีก จักกล่าวโดยสมมติให้เป็นคน ๒ คน ชื่อนายกุศลกับนายอกุศล วันหนึ่งเวลาเย็น บิดาถามบุตรทั้ง ๒ ว่า วันนี้ได้ไปโรงเรียนหรือเปล่า นายกุศลได้ไปโรงเรียนจึงตอบว่าไป ส่วนนายอกุศลไม่ได้ไปโรงเรียน แต่ก็ตอบว่าไป ถ้าตั้งปัญหาว่า ทั้ง ๒ คนนี้ ใครพูดจริงใครพูดเท็จ ทุกคนคงตอบได้ทันทีว่า นายกุศลพูดจริง นายอกุศลพูดเท็จ คราวนี้ตั้งปัญหาต่อไปว่า พูดจริงเพราะอะไร ?

พูดเท็จเพราะอะไร ? ปัญหานี้อาจต้องคิดสักหน่อยหนึ่ง ก็คงตอบได้ว่า พูดจริงเพราะพูดถูกกับเรื่องที่เป็นจริง พูดเท็จเพราะพูดผิดจากเรื่องที่เป็นจริง

คราวนี้จะย้อนมากล่าวถึงพระธรรม ความจริงในตนเองก็คือเรื่องที่เป็นจริงในตัวเอง เกี่ยวแก่ที่ตัวเราเองทำอะไรบ้าง พูดอะไรบ้าง คิดอะไรบ้าง ซึ่งบางทีตัวเราเองต้องการปกปิด จึงปฏิเสธคนอื่น แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธตนเองได้ เรื่องของตัวเราเองนี้แหละที่พระพุทธเจ้าแสดงเป็นธรรมสั่งสอนว่าควรทำอย่างไรโดยครบถ้วนทุกเรื่อง ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น

ในเวลาเช้า ถึงเวลาควรจะออกจากที่นอน ก็ยังนอนซบเซาต่อไป ควรจะช่วยกันทำอะไรบ้าง ก็ไม่ช่วย ควรจะรีบทำกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จทันเวลา ก็ไม่รีบทำ พระธรรมจักสอนว่า **“อถ ปจฺฉา กุรุเต โยคํ กิจฺเจ อาวาสุ สีทติ ถ้าทำความเพียรในกิจการล้าหลัง จะจมอยู่ในวิบัติ”**

เมื่อจะไปโรงเรียน ไปทำงาน เกิดคร้านที่จะไปคิดจะหนีจะเลี่ยงหลบ หรือในเวลาเรียนเวลาทำงานคิดท้อแท้ คิดมักง่ายสักแต่ว่าเรียน สักแต่ว่าทำไปหยุดไป พอให้สิ้นเวลาหมดความตั้งใจให้ก้าวหน้าในการเรียนในการงาน พระธรรมจักสอนว่า **“วายเมเถว ปุริโส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา คนพึงพยายามไปกว่าสำเร็จประโยชน์”**

เมื่อเกิดความรักต้องการในวัตถุ (ที่ตั้งของความรัก เป็น

บุคคลหรือสิ่งของก็ได้) ที่ไม่สมควร ในกาลสมัยที่ไม่สมควร พระธรรมจักสอนว่า **"เปมโต ชายเต ภยํ ภัยเกิดจากรัก"**

เมื่อเกิดความชิงชังโกรธแค้นขัดเคือง พระธรรมจักสอนว่า **"ทุกฺขํ สยติ โกธโน คนโกรธนอนจมทุกข์"**

เมื่อควรจะให้การศึกษา แต่ก็กลัวจะสิ้นเปลืองทรัพย์ พระธรรมจักสอนว่า **"ปญฺญา ว ธเนน เสยฺโย ปัญญาเทียวประเสริฐกว่าทรัพย์"**

เมื่อปล่อยตัวไปตามใจ พระธรรมจักสอนว่า **"วิหญฺญติ จิตฺตวสานุวตฺตี ผู้ประพฤติตามอำนาจจิตย่อมลำบาก"** และสอนให้ห้ามใจด้วยสติ ให้หักใจด้วยปัญญา

รวมความว่า พระธรรมจักสั่งสอนในเรื่องตัวเราทุกเรื่องทุกราวไป ว่าข้อนี้ ๆ เป็นอกุศลไม่ดีอย่าทำ ข้อนี้ ๆ เป็นกุศลดีงาม ควรทำ ใจของตนนี้ให้หมั่นชำระให้สะอาด อย่าเที่ยวพล่านไปเพราะรักชังและหลงจนเสียหาย และพระธรรมสอนให้หมั่นศึกษาให้เป็นคนสมบูรณ์ ให้มีความเพียรพยายาม ให้มีความอดทนเป็นต้น พระธรรมที่ยกมานี้เพียงเล็กน้อย เป็นตัวอย่างพอสาธกให้เห็นว่าพระธรรมเป็นอย่างไร ฉะนั้น เมื่อพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่า **พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเพียงพอกับเรื่องของตนทุกแง่ทุกมุมโดยครบถ้วน พระธรรมจึงเป็นประมวลระบบของชีวิตทั้งหมด เป็นประทีปส่องให้เห็นความจริงของชีวิตให้เห็นความจริงของตนเองตลอด**

ของโลกทั้งหมด

ทำไม ? เพื่ออะไร ?

๓. ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงพระธรรม ? และทรงแสดงเพื่ออะไร ? พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมมิใช่ด้วยทรงมุ่งหมายให้เขาชอบให้เขาชมแล้วจักได้บูชาพระองค์ต่าง ๆ คือ มิได้ทรงมุ่งผลตอบแทนอะไรสำหรับพระองค์เองเลย

แต่ทำไมจึงทรงแสดงพระธรรม ? ทรงแสดงก็เพราะทรงมีพระกรุณาอนุเคราะห์จำแนกแจกพระธรรมให้แก่โลก

เพื่ออะไร ? ก็เพื่อให้โลกหรือสัตวโลกทุก ๆ ผู้ ทุก ๆ คน ประสบประโยชน์ประสบสันติสุขถ้วนทั่วหน้า เหมือนพ่อแม่มีเมตตากรุณาอนุเคราะห์ลูก ๆ อย่างบริสุทธิ์ จึงทนยากลำบากถนอมเลี้ยงส่งเสริมลูก ๆ มิได้มุ่งผลอะไรตอบแทนจากลูก เพียงแต่หวังจะได้เห็นความสำเร็จ ความสุข ความเจริญของลูก แล้วพลอยปีติยินดีด้วยเท่านั้น บางที เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรม ผู้ฟังไม่ชอบใจหาว่าทรงสาปแช่งเขาก็มี แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงยับยั้งที่จะแสดง ในเมื่อทรงเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ เหมือนอย่างผู้พยาบาลไข้ที่ดีพยายามให้ยาแก่คนไข้แม้ว่าคนไข้ไม่ชอบ ทั้งไม่ยอมตามใจให้ของแสลงแม้คนไข้จะเรียกร้อง บางทีถูกคนไข้บริภาษด่าว่าต่าง ๆ ก็ทนได้ด้วยเมตตากรุณา คิดปลงใจว่า ถ้าเป็นคนดีไม่เป็นคนไข้ก็คง

ไม่เป็นอย่างนี้ ไฉนคนดีจะไปถือคนไข้

มีเรื่องในสมัยพระพุทธเจ้า ที่เล่าไว้ในพระสูตรหนึ่งว่า พระราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าพิมพิสาร กรุงราชคฤห์ มคธรัฐ มีพระนามว่า อภยราชกุมาร กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่าตรัสพระวาจาเช่นไร ? พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า **พระองค์ตรัสวาจาแต่ที่ทรงทราบว่าจริงแท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และทรงรู้กาลเวลาเพื่อที่จะตรัสวาจาดังกล่าว จะเป็นที่ชอบใจหรือไม่ก็ตาม เพราะทรงอนุเคราะห์เท่านั้น** ในขณะนั้นพระราชกุมารกำลังทรงประคองกุมารน้อยให้นอนอยู่บนพระเพลา พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามว่า ถ้ากุมารน้อยนั้นอมเสี้ยนไม้หรือเศษกระเบื้องในปากเพราะพี่เลี้ยงหรือพระราชกุมารเองเผลอไป จะทรงทำอย่างไร พระราชกุมารกราบทูลว่า จะต้องทรงบีบศีรษะกุมารน้อยให้อ้าปากล้วงเสี้ยนไม้ หรือเศษกระเบื้องนั้นออกให้จงได้ แม้จะต้องถึงเลือดออก เพราะเป็นวิธีเดียวที่เป็นการอนุเคราะห์ **ฉะนั้น พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงจึงเต็มเปี่ยมด้วยพระกรุณาอนุเคราะห์ทุกบท ได้ฟังพระธรรมเมื่อใด ก็ได้รับพระกรุณาของพระองค์ที่ประทับอยู่ในพระธรรมเมื่อนั้น ทุกครั้ง ทุกคราวไป**

เกี่ยวข้องอะไร ?

๔. พระธรรมเกี่ยวข้องอะไรกับคน ? คนควรจะทำอย่างไรกับพระธรรม ? เพราะพระธรรมเป็นความจริงของคนที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงสั่งสอน ชี้ทางปฏิบัติของคนเพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์ต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว พระธรรมจึงเกี่ยวข้องกับคนโดยตรง

กล่าวให้ใกล้ที่สุด พระธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับตัวเราทุก ๆ คน จะกล่าวว่า **พระธรรมคือตัวเราเอง** ที่พระพุทธเจ้ายกขึ้นแสดงก็ได้ และทรงแสดงแก่ใคร ทรงแสดงแก่ตัวเราเองนี้แหละ ข้อสำคัญให้ตัวเราเองนี้ :-

(๑) เงี่ยหูให้ได้ยินพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง อันเรียกว่าพระปริยัติธรรมคือคำสั่งสอนที่ควรเรียนควรฟังทั้งหมด

(๒) เดินเข้าไปหาพระธรรม เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า "จงมานี่" แล้วก็เดินเข้าไปเฝ้าพระองค์ นี้เป็นภาคปฏิบัติ คู่กับปริยัติเทียบดังภาคทฤษฎี การเดินเข้าไปหาพระธรรมเรียกว่าปฏิบัติธรรมกล่าวโดยสรุป คือ:-

ก. **ศีล** ประพฤติดีงาม เว้นจากประพฤติเสียหายต่าง ๆ เป็นต้นว่า ศีล ๕

ข. **สมาธิ** ตั้งใจมั่นคงดี

ค. **ปัญญา** รอบรู้ดีในเหตุผล บาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ และในวิธีนำตนให้พ้นจากทุกข์ภัยพิบัติ

บรรลุถึงความสวัสดี

ทุก ๆ คนไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ชายหรือหญิง ประพฤติดี ตั้งใจมั่นคงดี รู้จักเหตุผลและรู้จักช่วยตนได้ดีเมื่อใด ก็ชื่อว่าเดินเข้าไปหาพระธรรมเมื่อนั้น นี้ก็คือเดินเข้าไปหาทางที่ถูก หรือเดินไปในทางที่ถูกนั้นเอง

การฟังพระธรรม และการปฏิบัติพระธรรม ดังกล่าวมานี้แหละ เป็นกิจอันทุก ๆ คนควรทำกับพระธรรม แต่ก็ควรน้อมมาปฏิบัติให้พอเหมาะแก่ภาวะของตน ดังพระธรรมคุณบทว่า **“โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามา”** ดังที่เรียกว่าประยุกต์กับตน แต่ให้รักษาแนวของพระธรรม คือให้ดำเนินไปในทางที่ชอบ การน้อมพระธรรมมาประยุกต์กับตนโดยชอบนั้นเช่น :-

สำหรับนักเรียน ศีล คือประพฤติดี เพราะเว้นการที่ควรเว้น ประพฤติการที่ควรประพฤติ สมาธิ คือตั้งใจเรียนดี ปัญญา คือจำได้ เข้าใจดี มีความรอบรู้

สำหรับผู้ประกอบการงาน ศีล คือประพฤติดี เว้นอบายมุขต่าง ๆ เป็นต้น สมาธิ คือตั้งใจทำดี ปัญญา คือรอบรู้ฉลาดสามารถในการงาน

สำหรับคนวัยรุ่น ศีล คือระมัดระวังตนให้ประพฤติอยู่ในขอบเขตที่ชอบ ไม่ปล่อยตนให้เหลวแหลก สมาธิคือตั้งใจมั่นคงดี ไม่ให้ตกจมลงไปในห้วงรัก ห้วงชัง ห้วงหลง ที่มีเหตุชักจูงยั่วเย้าอยู่มากมาย ปัญญา คือคิดให้รู้ตลอดเหตุผล ตลอด

ปัจจุบัน ตลอดภายหน้า คิดให้กว้างให้ยืดยาว ไม่คิดแคบ ๆ สั้น ๆ

คนวัยรุ่นกำลังเจริญด้วยพลัง กำลังทะยานกายทะยานใจ เหมือนน้ำตกแรง เมื่อไม่สมหวังก็มักจะทำอะไรแรง ๆ จึงมักพลาดง่าย และถ้าพลาดลงไปในห้วงอะไรที่แรง ๆ แล้ว ก็อันตรายมาก เหมือนอย่างไปเล่นสนุกกับน้ำตก เผลอพลาดตกลงไปกับน้ำตกที่โจนลงไปจากหน้าผาสูงชัน ฉะนั้น ถ้าหันมาสนใจพระธรรมบ้างก็จะมีพระธรรมคุ้มครองรักษา เป็นเครื่องป้องกันแก้ไขมิให้เป็นอันตรายดังกล่าว ข้อสำคัญควรป้องกันไว้ก่อนดีกว่าแก้ หรือถ้าจะต้องแก้ ก็แก้เมื่อยังเล็กน้อยง่ายกว่าแก้เมื่อโตใหญ่ เหมือนอย่างดับไฟกองเล็กง่ายกว่าดับไฟกองโต และไม่ควรเชื่อใจตนเองเกินไปเพราะอาจไม่มีเหตุผล ถ้าใจนั้นถูกบังหรือท่วมทับเสียแล้ว จึงควรหารือกับท่านผู้ที่สามารถจะให้เหตุผลที่ถูกต้องได้ ทั้งเมื่อสนใจในพระธรรมอยู่ พระธรรมอาจให้เหตุผลแก่ตนได้กระจ่าง พร้อมกับชี้ทางปฏิบัติได้ถูกต้อง พระธรรมจึงเป็นกัลยาณมิตร (มิตรดี) ของใจ เทียบอย่างบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรซึ่งเป็นผู้ชี้เหตุผลให้แก่ตนดังกล่าวนั้น

อีกอย่างหนึ่ง พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเปรียบเหมือนกระจกเงาสำหรับส่องดูตัว หรือภาพยนตร์ฉายเรื่องของตน โดยปกติ ตัวเราเห็นหน้าของคนอื่นยิ้มย่องบ้าง มึนตึงเกรี้ยวกราดบ้าง เห็นแล้วก็ชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง แต่ไม่เห็น

หน้าของตนเองครั้นเมื่อยืนอยู่หน้ากระจกเงา จึงอาจเห็นหน้าของตนเองว่าเป็นอย่างไร น่าเกลียดหรือไม่น่าเกลียดอย่างไร บางทีก็อาจรู้สึกไม่ชอบหน้าของตนเอง จึงต้องตกแต่งแก้ไขให้งดงาม ฉันใด โดยปกติคนเราก็มองไม่เห็นตนเอง ฉันนั้น ต่อมาได้ศึกษาพระธรรมที่ส่องย้อนเข้ามาหาตนเอง จึงจักมองเห็นตนเองว่าเป็นอย่างไรดีไม่ดี ถูกผิด ตามเหตุผลที่เป็นจริงอย่างไร เมื่อมองเห็นตนเอง รู้จักตนเองตามเป็นจริงแล้ว จึงสามารถแก้ไขตนให้ดีได้ ดูภาพยนตร์ก็เหมือนกัน เห็นตัวแสดงเป็นคนร้ายคนดีต่าง ๆ เมื่อนำพระธรรมมาฉายดูตนก็จักเห็นตนเป็นเช่นไร

ฉะนั้น **ศึกษาพระธรรม** (อันหมายถึงปริยัติคือเรียนกับปฏิบัติพระธรรม) **จึงเป็นการศึกษาตนเอง** ข้อเตือนใจสั้น ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ **นึกถึงอะไร ๆ ก็ให้หวนนึกถึงพระธรรม มองอะไร ๆ ภายนอกก็ให้มองย้อนดูตน กำหนดนิ่งดูที่ใจ ดูให้ดีจักเห็นทางสว่าง**

ผลอย่างไร ?

๕. เมื่อศึกษาพระธรรมอย่างนี้แล้ว จะรับผลอย่างไร ? กล่าวอย่างสั้นจะได้รับผล คือความไม่ตกต่ำเพราะเมื่อรักษาพระธรรม พระธรรมก็ย่อมรักษา สมดังพระพุทธภาษิตว่า **“ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”** คือรักษาไว้มิให้ตกต่ำ ดังบทสวดพระราชนิพนธ์ในพระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า **"ธมฺโม กุโลกปตนา ตทธาริธารี พระธรรมทรงผู้ทรงธรรมไว้มิให้ตกไปอยู่โลกที่ชั่ว"** ด้วยประการฉะนี้

ในที่สุดนี้ ขอกล่าวความที่ควรกำหนดโดยย่อแล้ว ประมวลลงในบทพระธรรมคุณว่า **พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอน เปรียบเหมือนกระจกสำหรับส่องดูตน เปรียบเหมือนภาพยนตร์ที่ฉายเรื่องของตน เปรียบเหมือนไฟฉายที่ฉายแสงย้อนมาที่ตน เพื่อให้เห็นตนเองตามเป็นจริง หรือให้เห็นความจริงทุก ๆ อย่างที่ตนแล้ว พระธรรมก็เป็นดังประทีปส่องทางให้ตนทุก ๆ คนดำเนินไปในทางที่ถูก**

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม	พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว
สนฺทิฏฺฐิโก	อันผู้ได้บรรลุพึงเห็นเอง
อกาลิโก	ไม่ประกอบด้วยกาล
เอหิปสฺสิโก	ควรเรียกให้มาดู
โอปนยิโก	ควรน้อมเข้ามา
ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ	อันวิญญู (ผู้รู้) พึงรู้เฉพาะตน

พระสงฆ์

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรมแล้วใหม่ ๆ ได้ทรงพิจารณาพระธรรมที่ได้ตรัสรู้แล้ว ทรงเห็นว่าเป็นคุณอันลึกซึ้งยากที่โลกซึ่งยุ่งยากอยู่นี้จะรู้ได้ เกือบจะทอดพระหฤทัยว่าจะไม่ทรงแสดงธรรม จะประทับเสวยสุขอย่างสงบที่สุดอยู่เฉพาะพระองค์เดียว หากแต่ทรงเปี่ยมด้วยพระกรุณาแก่โลก จึงทรงกลับหวนพิจารณาอีกว่า ถ้าจะเสด็จเที่ยวไปทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนพูดง่าย ๆ ว่าเสด็จเที่ยวไปเทศน์โปรด จะมีใครรู้พระธรรมที่ทรงเทศน์โปรดบ้างหรือไม่ ก็ได้ทรงทราบด้วยพระญาณว่า คนในโลกนี้มีมากหลายจำพวก บ้างกิเลสบาง บ้างกิเลสหนา บ้างมีพื้นดี บ้างมีพื้นไม่ดี บ้างมีอาการดี บ้างมีอาการไม่ดี บ้างสอนง่าย บ้างสอนยาก บ้างสามารถจะรู้ บ้างไม่สามารถจะรู้ เปรียบเหมือนดอกบัวขาบ (สีเขียวขาบ) ดอกบัวหลวง (สีแดง) หรือดอกบัวขาว บรรดาที่เกิดสะพรั่งอยู่ในสระบัว บ้างก็ยังจมอยู่ในน้ำ บ้างก็อยู่เสมอน้ำ บ้างก็ชูขึ้นพ้นน้ำ ดอกบัวเหล่านี้ จำพวกที่ชูขึ้นพ้นน้ำแล้ว พอต้องแสงพระอาทิตย์ก็จักบานในวันนี้ทีเดียว จำพวกที่อยู่เสมอน้ำพรุ่งนี้ก็จะบาน จำพวกที่ยังจมอยู่ใต้น้ำก็ยังหวังจักโผล่ขึ้นบานในวันถัดต่อไป สัตว์โลกผู้เป็นเวไนยนิกรคือ หมู่แห่งผู้ที่ควรรับแนะนำ ก็คล้ายกับดอกบัว ๓ จำพวกนั้น คือจำพวกที่มีคุณสมบัติดีพิเศษก็อาจจะรู้พระธรรมได้โดยฉับพลันทันที จำพวกที่มีคุณสมบัติ

ปานกลาง เมื่อได้รับแนะนำอบรมเพิ่มเติมก็อาจรู้พระธรรมได้ไม่ช้านัก จำพวกที่มีคุณสมบัติอ่อนเมื่อได้รับอบรมเสมอ ๆ เรื่อย ๆ ไป ถึงจะช้าสักหน่อยก็ยังอาจจะรู้พระธรรมได้ในที่สุด ทั้งนี้เว้นแต่สัตวโลกชนิดที่ไม่ใช่เวไนย คือไม่รับแนะนำ จะเป็นเพราะมีปัญญาทึบเหลือประมาณ ทำบาปมาหนักหนาหรือถือทิฐิมานะรั้นอย่างเหลือเกินก็ตาม สัตวโลกจำพวกนี้เปรียบเหมือนดอกบัวอันนอกจากดอกบัว ๓ จำพวกนั้น ซึ่งกลายเป็นอาหารปลาอาหารเต่าในสระ หมดโอกาสที่จะบานได้

ครั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาเห็นหมู่สัตว์ว่ามีหลายชนิดหลายจำพวก หมู่สัตว์ที่เป็นเวไนยอันจะโปรดได้ก็มีอยู่ จึงทรงตกลงพระหฤทัยว่าจะเสด็จเที่ยวเทศน์โปรดโลก และได้ทั้งพระหฤทัยว่า จะทรงดำรงพระชนมายุเที่ยวเทศน์โปรดไปจนกว่าคนทั้งหลายจะได้รู้จักพระธรรม สามารถเป็นธรรมทายาท คือเป็นทายาทรับพระธรรมจากพระพุทธเจ้าสืบกันต่อไป ให้เป็นอมตสมบัติของโลกตลอดกาลนาน

พรหม

พระโบราณาจารย์ (พระอาจารย์เก่าแก่) ได้เล่าเรื่องพระพรหมมากราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าแทรกเข้ามา มีความว่า เมื่อพระพุทธเจ้า เกือบจะทอดพระหฤทัยว่าจะไม่ทรงแสดงพระธรรมนั้น พระพรหมมีนามว่าสหัมบดี ที่มักเรียกกันว่า

ท้าวสหัมบดีพรหมได้ลงมาจากพรหมโลก กราบทูลอาราธนา ดังคำฉันท์คาถาว่า

พฺรหฺมา จ โลกาธิปตี สหมฺปติ

กตญฺชลี อนฺธิวรํ อยาจถ

สนฺตีธ สตฺตาปฺปรชกฺขชาติกา

เทเสตุ ธมฺมํ อนุกมฺปิมํ ปชํ

องค์โลกาธิบดีสหัมบดีพรหม ยอกรประนมทูลขอพร ประเสริฐ หมู่สัตว์เกิดมาในโลกนี้มีที่ผงกิเลสเข้าตาแต่น้อยมีอยู่ ขอจงทรงเอ็นดู แสดงธรรมโปรดสัตว์นี้ เทอญ

พระพุทธเจ้าได้ทรงสดับคำอาราธนานี้ ทรงพิจารณาเห็นหมู่สัตว์ว่ามีต่าง ๆ กัน เปรียบได้กับดอกบัวต่าง ๆ ชนิด ดังกล่าวแล้ว จึงทรงรับอาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหม ในเมืองไทยเรานิยมใช้คำฉันท์คาถาบทนี้ (ที่กล่าวกันว่า เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นคำอาราธนาธรรมเป็นประเพณีนิยมโดยทั่วไป เมื่อพระภิกษุได้ฟังคำอาราธนานี้แล้ว จึงเริ่มแสดงพระธรรม

เรื่องพระพรหมอาราธนานี้ เป็นเรื่องประกาศพระกรุณาคุณของพระพุทธเจ้า เพราะเมตตากรุณาเป็นธรรมประจำใจของท่านผู้เป็นพรหม คนที่มีเมตตากรุณาเป็นอันมาก เช่นพ่อแม่ก็เรียกว่าเป็นพระพรหมของลูก ฉะนั้น จึงอาจถอดถือเอาแต่ใจความจากเรื่องนี้ได้ว่า ท้าวสหัมบดีพรหมก็คือ

พระกรุณาอย่างใหญ่หลวงของพระพุทธเจ้า อาราธนา คือพระกรุณานี้เองเหมือนมาขอร้องให้ทรงช่วยโลก ทรงรับอาราธนา ก็คือทรงพิจารณาเห็นว่า จะทรงช่วยโลกจำพวกที่เป็นเวไนยสัตว์ได้ จึงทรงตกลงพระหฤทัยว่าจะทรงแสดงพระธรรมโปรดด้วยพระกรุณา

นิยามศัพท์

คำว่า **โปรดโลก** หมายความว่าช่วยโลกให้พ้นจากความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ คำว่าโลกหมายความว่าสัตวโลก คือหมู่สัตว์ตามที่นิยมพูดกัน เมื่อพูดกันว่าสัตว์ก็มักหมายถึงสัตว์ดิรัจฉานต่าง ๆ ไม่หมายถึงคน แต่ในทางพระธรรมทั้งคนทั้งดิรัจฉานรวมเรียกว่าหมู่สัตว์ หรือรวมเรียกว่าสัตวโลก เรียกสั้น ๆ ว่าโลกเพราะทั้งหมดต่างก็เกี่ยวข้องพัวพันยุ่งเหยิงอยู่กับโลก หรือถ้าพูดให้ทันสมัยก็ว่าทั้งหมดต่างก็ตกอยู่ในความดึงดูดของโลก ทั้งทางกายทั้งทางใจอย่างเดียวกัน ฉะนั้นเมื่อได้ฟังเทศน์ว่าหมู่สัตว์ ก็ให้เข้าใจว่าหมายถึงทั้งมนุษย์และดิรัจฉานซึ่งรวมตัวเราเองอยู่ด้วยผู้หนึ่ง เมื่อได้ฟังเทศน์ว่าพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์ ก็ให้เข้าใจว่าโปรดตลอดถึงตัวเราเองด้วยผู้หนึ่ง แต่ใครจะเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าโปรดได้หรือไม่ได้ก็สุดแต่ว่าตัวเองจะเป็นเวไนยหรือไม่เป็นเวไนย ถ้าตัวเองเป็นเวไนย คือรับแนะนำอบรม ก็เป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าโปรดได้

เทียบกับดอกบัว ๓ เหล่าที่มีหวังจะบานได้แน่ ไม่เร็วก็ช้าดังกล่าวแล้ว หรือเทียบกับคนไข้ที่รับการรักษาของหมอ ถ้าตัวเองไม่เป็นเวไนยคือไม่รับแนะนำอบรม ก็เป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าโปรดไม่ได้ เทียบกับดอกบัวที่เป็นอาหารปลาอาหารเต่าในสระเสียแล้ว ไม่มีโอกาสจะบานได้เลย หรือเทียบกับคนไข้ที่ไม่รับการรักษาของหมอ

โปรดโลก

ครั้นพระพุทธเจ้า ได้ทรงตกลงพระหฤทัยจะทรงแสดงพระธรรมโปรด และได้ตั้งพระหฤทัยจะครองพระชนมชีพอยู่เพื่อสัตวโลกแล้ว ก็ได้ทรงพิจารณาหาคนฟังเทศน์ซึ่งมีลักษณะเป็นเวไนยดังกล่าวแล้ว เมื่อทรงเห็นว่าคนเช่นนั้นมีอยู่ในถิ่นที่ใดก็เสด็จไปในถิ่นที่นั้น ทรงเทศน์โปรดไปโดยลำดับในตอนแรกต้องเสด็จไปเองโดยมาก เพราะคนยังไม่รู้จักพระองค์ บางทีเขารู้จักแต่เพียงว่าพระองค์คือเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกทรงผนวช ยังไม่รู้จักและยังไม่เกิดศรัทธา (เชื่อ) ว่าพระองค์เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรมแล้ว หรือจะเรียกว่าเป็นผู้สำเร็จวิชาแล้วก็ได้ เมื่อเขายังไม่รู้จักยังไม่เชื่อเช่นนั้น จึงต้องเสด็จไปเทศน์ให้เขาฟัง จนเขาเห็นจริงในพระธรรมดังที่เรียกว่าได้**ธรรมจักษุ** ดวงตาเห็นธรรม เขาจึงเริ่มรู้จักว่าพระองค์เป็นพระพุทธเจ้า บางทีเขาถึงกับพูดออกมา “โอ

พระพุทธเจ้าจริง!" ถ้าจะพูดอย่างไทย ๆ ก็ว่า "โอ รู้วิเศษจริง" เมื่อเป็นเช่นนี้ เขาจึงมีศรัทธา (ความเชื่อ) ปสาทะ (ความเลื่อมใส) ในพระองค์ นับถือพระองค์เป็นพระศาสดา คือเป็นยอดครูยอดอาจารย์ของตน และพากันบอกกล่าวเล่าลือกันจนข่าวกระฉ่อนออกไปว่า พระองค์เสด็จออกบวชจากศักยราชตระกูลเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วแต่ใครเห็นอย่างใดเชื่อเลื่อมใสอย่างใด ก็พูดอย่างนั้น

บทพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ที่สวดกันอยู่ทุกวันนี้ ก็เป็นคำบอกกล่าวเล่าลือกันนั้นเอง จึงไม่มีใครเป็นผู้แต่งขึ้นอย่างบทสดุดีทั่ว ๆ ไป

เมื่อคนพากันรู้จักพระองค์ตามข่าวที่ลือกันกระฉ่อนไปเช่นนี้ จะเสด็จไปประทับพักในที่ใด เขาก็ทราบกันและพากันมาเฝ้าฟังเทศน์ของพระองค์ถึงในที่ประทับพัก เหมือนอย่างคนพากันไปฟังเทศน์ในวัดในวันพระ หรือในวันสำคัญในศาสนา เช่นวันวิสาขบูชา และก็มีไม่น้อยที่ไปเฝ้าเพื่อสังเกตหรือเพื่อไล่เลียงประลองภูมิ แต่พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงพระธรรมโต้ตอบจนคนเหล่านั้นเห็นจริงหรือต้องนิ่งอั้นไป ในตอนหลังมีคนนับถือพระพุทธเจ้ามาก พระองค์จะประทับอยู่ในที่ไหนคนที่ประสงค์พระธรรมก็จะพากันมาเฝ้าเอง ถึงอย่างนั้นพระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงหยุดประทับอยู่ประจำที่เดียว คงเสด็จเที่ยวเทศน์โปรดเรื่อยไปจนกระทั่งในวันสุดท้ายของพระชนมชีพ

ดอกบัวจะบาน=เวไนย บานแล้ว=พระสงฆ์

เรื่องพระพุทธเจ้าเทศน์โปรดโลกตามที่เล่ามาถึงเพียงนี้ ดูเป็นการเล่าแต่เรื่องของพระพุทธเจ้า ยังไม่มีกล่าวถึงพระสงฆ์เลย แต่ถ้ากำหนดดูให้ดีแล้วก็จะเห็นว่า ได้เล่าถึงเรื่องพระสงฆ์ควบคู่มาแล้วตั้งแต่ต้นคือบรรดาคนที่อาจรับแนะนำอบรม ที่เรียกว่าเวไนยอันเปรียบกับดอกบัว ๓ จำพวกที่มีหวังจะบานได้แน่ พระสงฆ์ออกมาจากคนเหล่านั้นเอง เพราะพระสงฆ์ก็คือหมู่ของคนผู้บานแล้ว เพราะได้รับแสงสว่างจากพระธรรมของพระพุทธเจ้า ได้เห็นพระธรรม ได้บรรลุพระธรรมตามพระพุทธเจ้าตามลำดับชั้นเหมือนอย่างดอกบัวที่บานแล้วเพราะต้องแสงอาทิตย์ รวมความสั้น ๆ ว่า **หมู่คนที่เหมือนดอกบัวอันมีหวังจะบานได้เมื่อยังไม่บานก็เรียกว่าเวไนยนิกร เมื่อบานแล้วก็เรียกว่าพระสงฆ์ และดอกบัวจะบานได้ก็เพราะต้องแสงอาทิตย์ฉันใด หมู่ของเวไนยจะบานก็เพราะต้องแสงพระธรรมฉันนั้น**

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเที่ยวไปเทศน์โปรด ก็เท่ากับทรงฉายแสงพระธรรมไปยังคนฟัง เมื่อคนฟังเป็นเวไนยซึ่งอาจโปรดได้ก็จะบานเพราะแสงพระธรรม ถ้าพระพุทธเจ้าไม่เสด็จเที่ยวไปเทศน์โปรดประชุมชนก็ไม่อาจบานขึ้นได้เอง เหมือนอย่างถ้าอาทิตย์ไม่อุทัย ดอกบัวชนิดที่ต้องอาศัยแสงอาทิตย์ก็ไม่อาจจะบานขึ้นได้เองฉะนั้น

ลองนึกดูถึงดอกไม้บานว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร ? อัน

ดอกไม้บานย่อมเผยกลีบ เผยเกสร เผยกลิ่น เผยความงามสดชื่นอย่างเต็มที่ สิ่งที่เผยนั้นล้วนเป็นสิ่งที่น่าดูน่าชม คนที่บานแล้วเพราะต้องแสงธรรมของพระพุทธเจ้า ก็พอเทียบกันได้ คือเป็นผู้ที่เผยออกแต่ความประพฤติปฏิบัติที่น่าดู น่าชม น่าเลื่อมใสเป็นต้นว่า เผยกลีบ คือปฏิบัติดี เผยเกสร คือปฏิบัติตรง เผยกลิ่น คือปฏิบัติถูก เผยความงามสดชื่น คือปฏิบัติชอบเหมาะ

หมู่ของคนที่เหมือนอย่างดอกบัวบานเหล่านี้ ล้วนเป็นสาวก คือผู้ฟัง โดยความคือเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าทั้งนั้น ดังบทสังฆคุณว่า **ภควโต สาวกสงฺโฆ หมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้า** และบทแสดงข้อปฏิบัติว่า **สุปฏิปนฺโน ปฏิบัติดีแล้ว อุชุปฏิปนฺโน ปฏิบัติตรงแล้ว ญายปฏิปนฺโน ปฏิบัติถูกแล้ว สามีจิปฏิปนฺโน ปฏิบัติชอบเหมาะแล้ว** นี้แล คือพระสงฆ์ หมู่ของคนผู้บานแล้ว เหมือนอย่างดอกบัวบาน เพราะได้รับแสงพระธรรมของพระพุทธเจ้า

เหตุที่เรียกว่าสงฆ์

ในขั้นแรก เมื่อยังไม่มีใครรู้จักพระพุทธเจ้า หรือรู้จักแต่น้อย เว้นพระพุทธเจ้าเสียแล้ว ก็ไม่มีดอกบัวบานในหมู่ชน หรือจะมีก็ยังน้อย แต่ในกาลต่อมาดอกบัวบานในหมู่ชนได้มีมากขึ้นโดยลำดับ เพราะได้รับแสงพระธรรมของพระพุทธเจ้าที่เสด็จไป

เที่ยวเทศน์โปรดอย่างไม่หยุดยั้ง ฉะนั้น จึงเรียกว่าสงฆ์ ที่แปลว่า หมู่ หมายความว่ามีรวมกันอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งโดยชั้น ทั้งโดยจำนวน อย่างหมู่นักเรียน หมู่นักศึกษาก็หมายความถึงนักเรียนนักศึกษามากชั้นมากจำนวนรวมกัน ดอกบัวบานในหมู่ชนคือคนผู้บานแล้วเพราะต้องแสงธรรมดังกล่าว เรียกว่าอริยะ หรืออารยะ ที่แปลว่าคนประเสริฐ คนเจริญ เรียกกันในคำไทยว่าพระอริยะ เรียกรวมกันทั้งหมดว่าพระสงฆ์ เรียกในฐานะเป็นหมู่ของคนประเสริฐว่าพระอริยสงฆ์ เรียกในฐานะเป็นสาวก (คนฟังเทศน์) หรือศิษย์ของพระพุทธเจ้าว่าพระสาวกสงฆ์ หรือพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า

บริษัท ๔

อนึ่ง คนที่รับแสงพระธรรมของพระพุทธเจ้าแม้แต่น้อยถึงจะยังไม่บานก็ย่อมจะเกิดความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าและแสดงตนนับถือพระพุทธเจ้า เป็นพระศาสดายอดครูยอดอาจารย์ของตน บางพวกสละออกบวชเป็นพระภิกษุหรือพระภิกษุณี ถ้าเป็นเด็กก็บวชเป็นสามเณรหรือสามเณรี บางพวกแสดงตนเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา ผู้มีใจใกล้ชิดพระ หรือแสดงตนเป็นพุทธมามกะหรือพุทธมามิกา ผู้นับถือเฉพาะพระพุทธเจ้าเป็นของตน ในฝ่ายฆราวาส ถ้าเทียบอุบาสกอุบาสิกา กับภิกษุ ภิกษุณี ก็พอเทียบพุทธมามกะพุทธมามิกากับ

สามเณรสามเณรี

รวมพุทธบริษัท (บริษัทคือหมู่ของผู้แสดงตนนับถือ **พระพุทธเจ้า) เป็น ๔ คือ ภิกษุบริษัท ๑ ภิกษุณีบริษัท ๑ อุบาสกบริษัท ๑ อุบาสิกาบริษัท ๑** (บัดนี้ภิกษุณีบริษัทตลอดถึงสามเณรีไม่มีแล้ว)

ในบริษัท ๔ นี้ ภิกษุบริษัทย่อมจะเป็นหลักเป็นประธานในการสืบธำรงรักษาพระธรรม พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งไว้ (ในพระวินัย) ให้พระภิกษุประชุมโดยพร้อมเพรียงกันตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปทำการงานของหมู่ที่เรียกว่า สังฆกรรม ความประชุมแห่งพระภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปนี้ เรียกว่าพระภิกษุสงฆ์ แปลว่าหมู่แห่งพระภิกษุ เรียกสั้น ๆ ว่าพระสงฆ์เหมือนกัน พระภิกษุสงฆ์นี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งไว้ว่าให้ประชุมกันเป็นสงฆ์ จึงมีคำเรียกกันว่า พระสมมติสงฆ์ พระสงฆ์โดยสมมติ คือโดยพระบัญญัติสั่งไว้ว่าให้เป็นสงฆ์ของพระพุทธเจ้า และก็นับว่าเป็นพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเหมือนกัน

สระบัวมหึมา คือ โลก

เราทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ ถ้าจะเทียบกับดอกบัวดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเทียบกับหมู่สัตว์ แต่ละคนก็เป็น ดอกบัวแต่ละดอกในสระมหึมาคือโลก แต่ใครจะเป็นดอกบัวชนิดไหน คือจะเป็นดอกบัวที่มีหวังโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำ หรือ จะจมอยู่แต่ใต้

น้ำต้องเสียแก่ปลาเต่า ก็แล้วแต่ตนเอง คือถ้าตนเองทำตนเองให้เป็นอเวไนยแนะนำไม่ได้ พ่อแม่แนะนำก็ไม่ได้ ครูอาจารย์แนะนำก็ไม่ได้ พระเทศน์ก็ไม่ฟัง การเล่าเรียนศึกษาก็ไม่ตั้งใจ การงานก็ไม่เอาธุระ ไม่รักตัวสงวนตัวปล่อยตัวปล่อยใจ ก็ต้องเข้ากลุ่มดอกบัวที่จมอยู่แต่ใต้น้ำเป็นอาหารของปลาเต่า ชีวิตต้องเสื่อมเศร้า ครั้นได้คิดแต่ก็สายเสียแล้ว ก็ยิ่งเป็นทุกข์ เข้าที่อับจนหาทางออกไม่ได้ก็ยิ่งเป็นทุกข์หรือเห็นคนอื่นเขารุ่งเรืองกลับมาดูตน ก็ยิ่งเป็นทุกข์ ส่วนคนที่ทำตนเองให้เป็นเวไนยแนะนำได้ ตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว ขยันหมั่นเพียรเล่าเรียนศึกษา เอาการเอางานรู้จักรักตัวสงวนตัว ไม่ปล่อยตัวไม่ปล่อยใจ ก็ได้เข้ากลุ่มดอกบัวที่มีหวังจะชูดอก ขึ้นมาบานเหนือน้ำ เมื่อประสบความสำเร็จในขั้นหนึ่ง ๆ แม้ว่าสอบไล่ได้ชั้นหนึ่ง ๆ ก็เป็นดอกบัวบานในขั้นหนึ่ง ๆ ฉะนั้น จะเข้ากลุ่มดอกบัวชนิดไหนก็ให้คิดดูให้ดี คิดให้ดีตั้งแต่เวลาที่ยังไม่ช้าเกินไป

พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ล้วนเป็นผู้ที่ได้คิดแล้ว เพราะได้รับแสงพระธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอน บางท่านได้คิดเร็ว บางท่านได้คิดไม่เร็วไม่ช้านัก บางท่านได้คิดช้าไปหน่อย แต่ก็ยังได้คิดและกลับตัวได้ทันก่อนที่จะเหลือแก้ จึงเป็นดอกบัวที่ชูดอกขึ้นมาบานเหนือน้ำได้ด้วยปัญญา ที่ทำให้ได้คิดเพระกระทบแสงพระธรรม สมดังพุทธภาษิตว่า **“อติโรจติ ปญฺญาย สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า**

ย่อมรุ่งเรืองล่วงพวกปุถุชนคนบอด ด้วยปัญญา” ดังนี้

เราทุกคนเมื่อได้ฟังเทศน์ที่แสดงพระธรรมของพระพุทธเจ้า ก็ควรตั้งใจฟังให้ดีให้ได้รับแสงพระธรรมเข้าไปสะกิดใจให้ได้คิด เพื่อจะได้ไม่พลัดเข้ากลุ่มดอกบัวจม หากจะเผลอพลัดเข้าไปบ้าง ก็จะได้รีบถอนตนออก และนำตนให้เข้ากลุ่มดอกบัวลอยบานเพื่อให้ตัวเราเป็นดอกบัวที่มีหวังจะลอยบานและเป็นดอกบัวลอยบานดอกหนึ่งอยู่ในสระมหึมา คือโลกนี้

พระรัตนตรัย

พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ตามที่ได้แสดงมาแล้วโดยลำดับ แม้มี ๓ แต่ก็เนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยเนื้อความ คือพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรมด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงแสดงพระธรรมสั่งสอน พระธรรมอันพระสงฆ์ได้ฟังได้ปฏิบัติแล้วดำรงรักษาไว้ พระสงฆ์ ก็เป็นสาวกหรือศิษย์ของพระพุทธเจ้า ทั้ง ๓ นี้จึงต่างอิงอาศัยกัน เหมือนอย่างไม้ ๓ อันตั้งพิงกันอยู่ จะขาดเสียสักอันหนึ่งหาได้ไม่ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง ๓ นี้จึงรวมเรียกว่า **พระรัตนตรัย** แปลว่า หมวด ๓ แห่งพระรัตนะ เรียกว่า พระไตรรัตน์ก็ได้ แปลว่า พระรัตนะ ๓

รัตนะ

ทุกคนคงมีความยินดีปลาบปลื้มใจ เมื่อได้รับของที่ชอบใจ หรือเมื่อได้รับความสำเร็จ เช่นสอบไล่ได้จะยินดีปลาบปลื้มใจน้อยหรือมากก็แล้วแต่จะเป็นที่ชอบใจน้อยหรือมาก สิ่งที่ทำให้ยินดีปลาบปลื้มใจนี้แหละทำให้เกิดคำว่า **รัตนะที่แปลว่า สิ่งที่ทำให้ยินดีปลาบปลื้มนั้นเอง** แต่นิยมใช้เรียกของดีของวิเศษต่าง ๆ สัตว์พิเศษต่าง ๆ ตลอดถึงคนดีพิเศษต่าง ๆ ก็เรียกว่า รัตนะ เพราะเป็นที่ยินดีปลาบปลื้มใจได้เป็นอย่างมาก ฉะนั้น รัตนะจึงเป็นสิ่งที่นิยมชมชอบ เป็นสิ่งมีค่ามากยอดเยี่ยมไม่มีสิ่งอื่นที่มิใช่รัตนะเสมอ ยากที่จะเห็นได้ เป็นของที่มิใช่คนต่ำๆ จะใช้สอย ใครได้รัตนะมาจึงยินดีปลาบปลื้มใจ

ในภาษาไทยเรา มีคำแปลรัตนะที่เหมาะมากเหมือนกันว่าแก้วและมีนพรัตน์ (แก้ว ๙) ดังคำที่ผูกเรียกระบุชื่อระบุสีอย่างคล้องจองกันมานานแล้วว่า **เพชรดี** (เพชรที่ ๑) **มณีแดง** (ทับทิม) **เขียวใสแสงมรกต เหลืองใสสดบุษราคัม แดงแก่ก่ำโกเมนเอก สีหมอกเมฆนิลกาฬ มุกดาหารหมอกมัว แดงสลัวเพทาย สังวาลย์สายไพฑูรย์** ถึงไม่ใช่เครื่องประดับ แต่เป็นส่วนยอดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บางทีไทยเราก็เรียกว่าแก้ว เช่น แก้วตา แก้วหู

รัตนะทั้งหลายในโลกนี้มีมาก ตามแต่จะนิยมเรียกกันในจำพวกสิ่งที่มีค่าสูงดังกล่าว ตั้งแต่ชนิดที่ยังมีเป็นสาธารณะ

ทั่วไปได้จนถึงชนิดที่เป็นอสาธารณะ (ไม่ทั่วไป) และที่เป็นของดีของวิเศษอย่างสูงสุดในโลกก็คือ**จักรพรรดิรัตนะ** รัตนะของพระเจ้าจักรพรรดิ ๗ ประการ คือ **จักกรัตนะ** จักรแก้ว **หัตถิรัตนะ** ช้างแก้ว **อัสสรัตนะ** ม้าแก้ว **มณีรัตนะ** มณีแก้ว **อิตถีรัตนะ** นางแก้ว **คหปติรัตนะ** ขุนคลังแก้ว **ปริณายกรัตนะ** นายกแก้ว รัตนะ ๗ ประการนี้ เป็นเครื่องทำให้ท่านที่มีอยู่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ โดยความก็คือเป็นเจ้าโลก และเป็นเครื่องรักษาบำรุงบำเรอพระเจ้าจักรพรรดิ ให้เป็นสุขสมบูรณ์เป็นอย่างที่สุด จึงเป็นยอดรัตนะในทางโลก แม้ในปัจจุบันตลอดถึงโลกอนาคต ใครจะเป็นเจ้าโลกได้แต่ผู้เดียวก็ต้องมีองค์อำนาจเป็นวัตถุ เป็นพาหนะ เป็นบุคคล ที่เป็นอย่างวิเศษยิ่งจนคนทั้งโลกพากันยินยอม ถ้ามีก็พอนับว่าเป็นจักรพรรดิ-รัตนะได้

ปัญญาที่รู้จักคุณค่า

กล่าวโดยทั่วไป รัตนะทั่ว ๆ ไปทุกอย่างจะมีประโยชน์เป็นที่ยินดีพอใจก็เฉพาะแก่ผู้ที่รู้จักคุณค่าเท่านั้น ถ้าไม่รู้จักคุณค่า จะเป็นรัตนะชนิดไหน ก็สิ้นความหมาย เหมือนอย่างยื่นแก้วให้วานร โยนไข่มุกให้แก่สุกร ประดับอาภรณ์ให้แก่ตุ่น หรืออย่างไก่ได้พลอย ซึ่งสู้ได้ข้าวสารเม็ดเดียวไม่ได้ บางทีคนเราประดับอาภรณ์ให้แก่สัตว์เลี้ยงที่น่ารัก ก็เพื่อให้เราเอง

นั่นแหละเห็นว่างาม มิใช่เพื่อให้สัตว์เลี้ยงเห็นตัวเองว่างาม โดยที่แท้จึงเท่ากับประดับอาภรณ์เข้าที่ตัวเจ้าของเอง ฉะนั้น ความสำคัญของรัตนะทั้งปวง จึงอยู่ที่ปัญญาที่รู้จักคุณค่าของรัตนะ ปัญญาจึงเป็นรัตนะเองด้วย เป็นเหตุให้รู้จักรัตนะอื่น ๆ อีกด้วย จึงมีพุทธภาษิต กล่าวไว้ว่า **ปญฺญา นรานํ รตนํ** [๑] **ปัญญา เป็นรัตนะของนรชน**

มนุษย์เราเป็นสัตว์โลก ชนิดที่มีปัญญาสูงกว่าสัตวโลกด้วยกันชนิดอื่น จึงรู้จักว่าอะไรเป็นรัตนะ และรู้จักใช้รัตนะ เช่นรู้จักใช้เป็นอาภรณ์สำหรับประดับกายให้งดงาม และรู้จักรัตนะที่ยิ่งไปกว่าอาภรณ์ประดับกาย คือรัตนะที่อำนวยประโยชน์และความสุขที่ยิ่งไปกว่า เมื่อรู้จักรัตนะที่มีคุณค่าสูงขึ้นไปกว่า ก็อาจสละรัตนะที่ต่ำกว่าได้ ทั้งนี้ก็สุดแต่ใครจะมีปัญญารู้จักว่าอะไรเป็นรัตนะที่อุดม คือสูงสุดของตน

รัตนะดวงที่ ๑

พระพุทธเจ้าเมื่อยังไม่ตรัสรู้พระธรรม ได้ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้รักความรู้ใฝ่หาความรู้ แม้จะได้ทรงรับคำทำนายว่าถ้าอยู่ครองฆราวาสจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ และทรงบริบูรณ์ด้วยรัตนะของฆราวาส ก็ทรงมีพระปัญญาเห็นว่า ยังมีรัตนะที่ดีวิเศษกว่า คือพระธรรม ซึ่งเป็นเครื่องปลดเปลื้องทุกข์

---

๑. สํ.ส. ๑๕/๑๕๙/๕๐

ของพระองค์เองและของโลก อันจะให้ประสบสุขอย่างยิ่ง จึงทรงสละรัตนะอื่น ๆ ทั้งหมด ตลอดถึงจักรพรรดิรัตนะที่จะทรงได้รับ ทรงแสวงหาพระธรรมรัตนะจนทรงได้พบด้วยพระปัญญา แล้วทรงจำแนกธรรมรัตนะแก่โลกด้วยมีพระกรุณาเพื่อให้โลกได้พลอยหลุดพ้นจากทุกข์ประสบสุขอย่างยิ่งที่พระองค์ได้ประสบนั้น ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นรัตนะ คือแก้วดวงที่ ๑ ของโลก

ชาวโลกซึ่งมีส่วนได้รับพระธรรมรัตนะ พากันนิยมนับถือพระองค์ว่าเป็นรัตนะ ทั้งในส่วนพระกาย ทั้งในส่วนพระจิต ในส่วนพระกายนั้น ปรากฏว่ามีคนเป็นอันมากนิยมในพระรูปลักษณะมหาบุรุษของพระองค์จนถึงกล่าวทำนายไว้ ดังแสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๑ บางคนหลงใหลจนถึงออกบวช เพื่อจะได้ติดตามไปคอยเฝ้าดูอยู่อย่างใกล้ชิดเสมอ จนถึงพระพุทธเจ้าต้องตรัสอบรมว่า "ประโยชน์อะไรด้วยกายอันเน่านี้ ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา" แม้เมื่อเสด็จปรินิพพานแล้วพระบรมสารีริกธาตุ (กระดูก) พระสรีรังคาร (ถ่านเถ้าแห่งพระสรีรกาย) ก็เป็นพระธาตุเจดีย์ที่เคารพบูชาอย่างสูง สถานที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระองค์ เป็นต้นว่าที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่ทรงแสดงเทศนาครั้งแรก ที่เสด็จปรินิพพาน ตลอดถึงบริขารที่เคยทรงใช้สอยก็เป็นบริโภคเจดีย์ที่เคารพบูชาอย่างสูงเหมือนกัน และยังพากันสร้างพระพุทธปฏิมาเป็นอุทเทสิกเจดีย์ (เจดีย์ที่สร้างอุทิศเฉพาะ)

เป็นที่เคารพบูชากันอีกมากมาย ด้วยเหตุแม้เช่นนี้ พระกายจึงเป็นรัตนะ แต่เหตุที่สำคัญก็คือ เพราะพระกายเป็นที่อาศัยของพระจิตอันบริบูรณ์ด้วยพระคุณทั้งปวง กล่าวโดยย่อ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ ดังแสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๑ ด้วยเหตุแม้เช่นนี้ พระจิตจึงเป็นรัตนะ พระพุทธเจ้าทรงมีพระกายและพระจิตบริบูรณ์ด้วยพระคุณทั้งปวงในส่วนพระองค์เองแล้ว ทรงแผ่พระคุณเหล่านี้ออกไปแก่โลกพร้อมด้วยพระธรรมที่ทรงสั่งสอน ยังโลกที่เป็นเวไนยนิกรให้ยินดีปลาบปลื้มในพระธรรม และพากันได้รับสุขประโยชน์ จึงทรงเป็นพระพุทธรัตนะของโลกดวงที่ ๑

รัตนะดวงที่ ๒

แท้ที่จริง พระธรรมควรจะเป็นรัตนะดวงที่ ๑ เพราะพระธรรม ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เป็นกฎธรรมดาที่คงตัวอยู่เสมอใครจะค้นพบหรือไม่ธรรมก็คงมีเป็นธรรม คือเป็นกฎธรรมดาอยู่นั่นเอง ดังที่ได้แสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๒ แต่เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบพระธรรมก่อนใคร ๆ แล้วทรงนำพระธรรมออกแสดงเปิดเผย ชาวโลกจึงได้พลอยรู้พระธรรมตามพระพุทธเจ้า จึงนับพระธรรมเป็นรัตนะดวงที่ ๒ ของโลก

พระธรรมเป็นรัตนะ เพราะมีสาระ (แก่นสาร) ล้วน ๆ ไม่มีสักหน่อยหนึ่งในพระธรรมที่ไร้สาระ พระพุทธเจ้าทรงแสดง

พระธรรมดังกล่าวในรูปศาสนา คือคำสั่งสอนเป็นสูตรปฏิบัติอย่างมีระเบียบ เป็นประมวลระบบของชีวิตทั้งหมด เป็นประทีปส่องให้เห็นความจริงทุกแง่ทุกมุมของชีวิตของตนเอง เป็นคำสั่งสอนที่เพียงพอกับเรื่องของชีวิตของคนทุก ๆ คนอย่างครบถ้วนถูกต้อง และทุก ๆ บทของตัวพระธรรมเปี่ยมไปด้วยพระกรุณาของพระพุทธเจ้า ได้ฟังพระธรรมเมื่อใด ก็ได้รับพระกรุณาของพระพุทธเจ้า ที่ประทับอยู่ในพระธรรมเมื่อนั้นทุกครั้งทุกคราวไป เพราะเหตุดังกล่าวนี้ พระธรรมจึงเกี่ยวข้องกับตัวเราเองโดยตรง เพราะเรื่องของตัวเราเองนี้แหละที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงเป็นพระธรรมสั่งสอนกลับไปให้แก่ตัวเราทุก ๆ คน เหมือนอย่างประทานกระจกเงา ให้ส่องดูตัวเพื่อจะได้เห็นภาพตัวแล้วแก้ไขตกแต่งตัว หรือเหมือนอย่างประทานประทีบโคมไฟสำหรับส่องให้มองเห็นทาง ดังที่ได้แสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๒ จึงอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าเหมือนได้ทรงมีพระเนตรมองเห็นตลอดหมด ใครจะทำ พูด คิด อย่างไร ทรงเห็นตลอดและทรงสั่งสอนว่า อย่างนี้ไม่ดีอย่าทำนะ อย่างนี้ดีให้ทำเถิด ดังนี้เป็นต้น เหตุฉะนี้ ใครประพฤติตามพระธรรมที่ทรงสั่งสอนจึงไม่มีที่จะเสีย ไม่มีจะตกต่ำ มีแต่จะดีขึ้นเจริญขึ้นโดยส่วนเดียว พระธรรมล้วนมีสาระ (แก่นสาร) อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ทุก ๆ ด้าน ไม่มีเลยที่จะไร้สาระ จึงเป็นที่ยินดีปลาบปลื้มใจของคนที่ได้ฟังพระธรรม ได้ปฏิบัติพระธรรม ได้ประสบสาระในพระธรรม

ได้ปฏิบัติพระธรรม ได้ประสบสาระในพระธรรม พระธรรมจึงเป็นรัตนะของโลกดวงที่ ๒

รัตนะดวงที่ ๓

พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เป็นหมู่ของคนที่เบิกบานแล้วเพราะได้รับแสงพระธรรมของพระพุทธเจ้า เหมือนอย่างดอกบัวที่บานแล้วเพราะต้องแสงอาทิตย์ เป็นรัตนะดวงที่ ๓ ของโลก เพราะเป็นหมู่ของผู้บริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติอันดีงาม มีศีล คือความประพฤติดี มีทิฐิ คือความเห็นดีเห็นชอบถูกต้องตามพระธรรมเฉพาะตนแล้ว ยังแสดงออกซึ่งความประพฤติและความเห็นดีตามพระธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่โลกอีกด้วย จึงมีบทสรรเสริญว่า **สุปฏิปนฺโน ปฏิบัติดีแล้ว** เป็นต้น ดังแสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๓ เพราะเหตุดังกล่าวมา พระสงฆ์จึงเป็น **ธรรมเขต (นาธรรม)** เพราะเป็นผู้สืบรักษาพระธรรมของพระพุทธเจ้า เป็น **บุญเขต (นาบุญ)** เพราะเป็นที่เพาะปลูกบุญ คือความดีต่าง ๆ ของโลก ดังเช่นพระภิกษุสงฆ์ แม้จะเป็นเพียงพระสมมติสงฆ์ดังกล่าวแล้วในกัณฑ์ที่ ๓ ก็ยังเป็นธรรมเขตเป็นบุญเขตของโลกใครจะขอศีลฟังธรรม โดยปกติก็ขอก็ฟังในสำนักพระภิกษุสงฆ์ เพราะเป็นผู้มีศีลที่จะให้มีธรรมที่จะจำแนกแจกแสดง ถ้ามาขอบาปทุศีล มาอาราธนาให้แสดงอธรรม (ไม่ใช่ธรรม) พระภิกษุสงฆ์จักไม่ให้จักไม่แสดง

แน่นอน เพราะไม่ใช่เขตของพระภิกษุสงฆ์ เขตพระภิกษุสงฆ์มีแต่พระธรรม มีแต่บุญคือคุณงามความดีเท่านั้น ส่วนพระอริยสงฆ์ซึ่งเป็นหมู่ของคนดอกบัวบานแล้ว ไม่จำต้องกล่าวถึง เป็นธรรมเขตเป็นบุญเขตโดยแท้ คนที่ไม่ต้องการพระธรรม ไม่ต้องการบุญ จึงไม่เข้าหาพระสงฆ์ แต่ไปเข้าหาตามที่ต้องการ ส่วนคนที่ต้องการพระธรรม ต้องการบุญ ย่อมเข้าหาพระสงฆ์ เมื่อเข้าหาแล้วขอศีลก็ได้ศีล ขอฟังธรรมก็ได้พระธรรม หรือไม่ขอก็ได้ปฏิสันถารต้อนรับด้วยศีลธรรม ได้ความนิยมในคุณงามความดี พระสงฆ์จึงเป็นเครื่องทำให้ยินดีปลาบปลื้มใจของผู้จำนงพระธรรมจำนงบุญทั่วไป จึงเป็นพระสังฆรัตนะของโลกดวงที่ครบ ๓

เป็นรัตนะสูงสุดอย่างไร ?

พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะทั้ง ๓ นี้ เป็นที่นิยมนับถือบูชาเป็นอุดมรัตนะ (รัตนะสูงสุด) ในโลก ข้อที่ทำให้เห็นได้ว่าสูงสุด ก็เช่นเป็นที่นิยมนับถืออย่างสูงสุด ที่นิยมนับถือนั้นย่อมมีกันอยู่คนละหลายอย่าง แต่ก็ยกพระรัตนตรัยเป็นที่นับถืออย่างสูงสุด เพราะนิยมนับถืออย่างสูงสุด เพราะนิยมนับถือมากจึงเห็นว่ามีค่ามากหรือหาค่ามิได้ จึงไม่ยอมกำหนดราคาอย่างรัตนะอื่น ๆ ไม่ยอมพูดว่าซื้อขายกัน

ด้วย จึงหารัตนะอื่นที่พึงนับถือเสมอเหมือนมิได้ รัตนะอื่นเป็นของเฉพาะบุคคลเป็นพื้น ไม่เป็นประโยชน์แก่โลกทั่วไป ไม่มีใครครอบครอง เป็นเจ้าของอยู่ตลอดเวลานานเป็นพัน ๆ ปี ส่วนพระรัตนตรัยเป็นประโยชน์แก่โลกทั่วไป และดำรงอยู่ยั่งยืนเป็นพัน ๆ ปี ผู้ที่นับถือย่อมนำรัตนะอื่น ๆ มาเป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย แม้เช่นนี้ ผู้ที่ไม่เห็นคุณค่าก็ยากที่จะได้พบเห็น ส่วนผู้ที่เห็นคุณค่าว่าไม่ต่ำต้อยเท่านั้นจึงได้พบเห็นว่าเป็นอุดมรัตนะโดยแท้

ฉะนั้น จึงมาถึงรัตนะที่สำคัญที่สุด คือปัญญารัตนะ ดวงแก้วคือปัญญาของเราเองทุก ๆ คน ที่เราเองทุก ๆ คนก็มีอยู่และกำลังฝึกฝนอบรมดวงแก้วของเรานี้อยู่ด้วยการศึกษาต่าง ๆ ปัญญาของเรานี้เองเป็นเครื่องชี้บอกว่าอะไรเป็นรัตนะคือเป็นสิ่งที่ควรยินดีปลาบปลื้มใจ ควรนิยมชมชื่น ควรเห็นดีเห็นงาม อะไรไม่ใช่ ถ้าขาดปัญญาเสียแล้ว ก็จะเป็นเหมือนไก่ที่เลือกเอาข้าวเปลือกไม่เอาพลอย ยิ่งในโลกปัจจุบันนี้มีสิ่งต่าง ๆ หลั่งไหลไปมาถึงกันอยู่เป็นอันมาก เป็นของจริงก็มี ของเทียมก็มี มีประโยชน์ก็มี มีโทษก็มี มิใช่แต่บนพื้นดิน แม้บนท้องฟ้าก็ยังมีของเทียม จึงจำต้องศึกษาอบรมปัญญาให้เพียงพอเพื่อมิให้เห็นดี เห็นงามนิยมชมชื่นในวัตถุหรือในบุคคลที่ชั่วทรามเหมือนอย่างเห็นกงจักรเป็นดอกบัว แต่ให้คงเห็นคุณค่าในรัตนะของตน ให้รู้จักรักษาไว้ และรู้จักถือเอาประโยชน์จาก

รัตนะของตน โดยเฉพาะคือให้มีความยินดีปลาบปลื้มใจในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ นับถือเป็นรัตนะ คือแก้ว ๓ ดวงของชีวิต

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

อุตฺตมํ ธมฺมมชฺฌคา

ได้ทรงบรรลุพระธรรมอันสูงสุดแล้ว

มหาสงฺฆํ ปโพเธสิ

ทรงยังพระสงฆ์หมู่ใหญ่ให้รู้ทั่วแล้ว

อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

นี้เป็นพระรัตนตรัยอย่างนี้

ISBN 974-580-801-6
9 789745 808010

ความหมายแหงพระรัตนตรัย
1 030010 012273
ราคา 15.00 บาท